PUBLIUS CORNELIUS TACITUS

Germanie a Agricola

AUDIOKNIHY CZ · AUDIOKNIHYCZ.CZ

Publius Cornelius Tacitus

Germanie

[1] Celou Germanii od Galů, Rhétů a Panonců oddělují řeky Rýn a Dunaj, od Sarmatů a Dáků vzájemný strach nebo pohoří; ostatní obklopuje oceán, který objímá široké zálivy a nesmírné prostory ostrovů, kde se teprve nedávno objevily některé kmeny a králové, odhalené válkou. Rýn, pramenící v nepřístupném a strmém vrcholku Rhétských Alp, se mírným obloukem obrací k západu a mísí se se Severním oceánem. Dunaj, splývající z mírně a pozvolna vyvýšeného hřebene hory Abnoby, přibírá cestou mnohé národy, až se sedmi průtoky vlévá do Pontského moře; sedmé ústí pohlcují bažiny.

[2] Já sám bych soudil, že Germáni jsou domorodci a nejméně smíšení s přistěhovalci a hostinými ciziny, protože ti, kdo kdysi hledali nové sídlo, se dávali převést po moři, ne po zemi; a nesmírný a — řekl bych — nám odporující oceán je od našeho světa jen zřídka dosahován loďmi. A kdo by ostatně, kromě strachu z drsného a neznámého moře, opustil Asii, Afriku nebo Itálii, aby se vydal do Germanie, země bezvtaré, s krutým podnebím, smutné svým vzhledem i mravy, nebyla-li by to jeho vlast?

Oslavují ve starých písních — a to je u nich jediný druh záznamu a letopisů — boha Tuistona, zrozeného ze Země. Dávají mu syna Manna, původce a zakladatele rodu, a Mannovi tři syny, podle jejichž jmen prý sluli nejbližší oceánu Ingevonové, prostřední Herminonové a ostatní Istevonové. Někteří, s onou volností, kterou dovoluje dávnověk, tvrdí, že z boha vyšlo víc synů a víc je kmenových jmen — Marsové, Gambriviové, Suebové, Vandilové — a že to jsou jména pravá a sta-

rá. Pokud jde o samo slovo „Germanie", je prý nedávné a čerstvě přidané: ti, kdo první přešli Rýn a vyhnali Galy, a dnes se nazývají Tungrové, byli tehdy pojmenováni „Germáni"; tak se postupně rozšířilo jméno jednoho národa, nikoli celého kmene, a všichni dostali jméno „Germáni", nejprve ze strachu před vítězem a pak už i sami od sebe.

[3] Pamatuje se u nich i Herkules, a než vyrazí do boje, zpívají ho jako prvního ze všech udatných mužů. Mají také jiné písně, jejichž přednesem, který nazývají *bardit*, roznícují ducha a z toho zpěvu věští štěstěnu nadcházející bitvy. Pouštějí hrůzu nebo sami propadají strachu podle toho, jak zazněl šik, a to zní spíš jako souzvuk zmužilosti než pouhých hlasů. Zejména usilují o drsnost tónu a o přerývané mručení, přičemž si přitlačují štíty k ústům, aby odrazem narostl zvuk silnější a tíživější. Ostatně někteří soudí, že i Odysseus se při své dlouhé a báječné pouti bludem dostal do tohoto oceánu, přišel k zemím Germanie a založil a pojmenoval Asciburgium, které dodnes stojí osídlené na břehu Rýna; že se tam kdysi našel i oltář zasvěcený Odysseovi, s připojeným jménem jeho otce Laerta, a že na pomezí Germanie a Rhétie dodnes stojí pomníky a náhrobky popsané řeckým písmem. Nemám v úmyslu to ani důkazy potvrzovat, ani vyvracet: ať každý podle svého nadání ubere nebo přidá víru.

[4] Já se připojuji k mínění těch, kdo soudí, že národy Germanie zůstaly neposkvrněné jakýmikoli sňatky s jinými kmeny a stály tu jako kmen vlastní, čistý a jen sobě podobný. Odtud také tělesná podoba, stejná u všech, přes jejich tolikerý počet: hrozivé a modré oči, zrzavé vlasy, těla veliká a mocná pouze k náporu. V snášení námahy a práce nemají stejnou vytrvalost a nejméně snášejí žízeň a horko; na chlad a hlad si zvykli pod svým nebem a na své půdě.

[5] Krajina sice má na různých místech jinou podobu, ale celkově je buď zarostlá hrůznými lesy, nebo zohyzděna bažinami; vlhčí je tam, kde hledí k Galiím, větrnější tam, kde hledí k Noriku a Panonii. Je dost úrodná, ale nesnese ovocné stromy, hojná je na dobytek, ten však bývá

malého vzrůstu. Ani stáda nemají tu krásu nebo pyšnou výšku čela: libují si v počtu a v tom je jejich jediné a nejmilejší bohatství. O stříbře a zlatě nedovedu říct, zda jim ho bohové upřeli z přízně, nebo z hněvu. Netvrdím ovšem, že by žádná žíla v Germanii nerodila stříbro ani zlato: kdo pak to zkoumal? Vlastnit je a užívat je však neomamuje tolik, jako nás. Lze u nich vidět stříbrné nádoby, dané jako dar jejich vyslancům a náčelníkům, chované v neméně malé úctě než ty, které se dělají z hlíny — ačkoli ti, kdo žijí nejblíž nám, díky obchodu znají cenu zlata a stříbra a některé formy našich peněz poznávají a vybírají. Vnitrozemci užívají prostěji a po staru výměnu zboží. Mají rádi peníze staré a dávno známé, takzvané *serráty* a *bigáty*. Spíš sledují stříbro než zlato, nikoli z nějaké náklonnosti, ale proto, že počítat stříbrné mince je snazší pro ty, kdo nakupují obyčejné a laciné zboží.

[6] Ani železa u nich není mnoho, jak lze soudit podle druhu zbraní. Málokdo užívá mečů nebo delších oštěpů: nosí kopí, nebo svým vlastním slovem *frameae*, s úzkým a krátkým železem, ale tak ostrým a pohodlným na ruku, že stejnou zbraní podle potřeby bojují zblízka i zdáli. A jezdec si vystačí se štítem a frameou; pěšáci rozhazují i oštěpy, každý jich má několik, a mávají s nimi do nesmírných dálek, nazí nebo lehcí jen v pláštíku. Nic nehonosí svou výstrojí: pouze štíty zdobí vybranými barvami. Jen málo jich má kyrysy a sotva jeden nebo druhý má přilbu, ať koženou, ať kovovou. Koně nejsou nápadní ani krásou, ani rychlostí. Ani se je nenaučí vodit do kruhu po našem způsobu: pouštějí je přímo nebo jedním obratem doprava, s uzavřeným kruhem tak sevřeným, aby nikdo nezůstal pozadu. Celkově viděno je víc síly u pěších, a proto bojují smíšeně: rychlost pěších je přiměřená jízdě a shoduje se s ní; vybrané mladíky ze všech postavují před šik. I počet je stanoven: ze sta mužů z každého okrsku; a jak jim je sto, tak sami sebe mezi sebou nazývají — co bylo zprvu číslo, je už dnes jméno a čest. Šik se staví v klínech. Ustoupit z místa, pokud znovu dorazíš, pokládají za věc rozvahy, ne strachu. Těla svých mrtvých odnášejí

i z nerozhodných bitev. Ztratit štít se pokládá za největší hanbu a potupený nesmí ani přistoupit k obětem, ani vstoupit na sněm; a mnozí, kteří přežili válku, skončili tu potupu oprátkou.

[7] Krále si volí z urozených, vojevůdce ze zdatných. A králové nemají moc neomezenou ani svévolnou; vojevůdci stojí v čele spíš příkladem než rozkazem, obdivem, jen jsou-li pohotoví, jsou-li zřejmě vidět, jdou-li před šikem. Trestat však, poutat, ani bičovat není dovoleno nikomu kromě kněží — a to ne jako trest a ne z vůdcova rozkazu, nýbrž jakoby na pokyn boha, o němž věří, že válkám přihlíží. Některé podobizny a znamení, snesená z posvátných hájů, berou s sebou do boje. A — co je nejvyšší pobídkou k statečnosti — turmu nebo klín netvoří náhoda ani nahodilé shluknutí, ale rodiny a příbuzenstvo. A hned nablízku mají své nejdražší, odtud slyší nářek žen, odtud pláč nemluvňat. Tito svědkové jsou každému nejsvětější, tito nejvyšší chvalořečníci. K matkám, k manželkám nosí rány; a ty rány nebojí se počítat ani prohlížet, pokrmy a povzbuzení přinášejí bojujícím.

[8] Pamět zachovává, že ustupující a kolísající šiky vrátily do boje ženy — vytrvalostí proseb, nastavením hrudi a tím, že ukázaly zajetí jako bezprostřední; neboť muži nesou mnohem netrpělivěji myšlenku na zajetí svých žen než na své vlastní, a tak je účinněji vázat obce k přízni, bere-li se mezi rukojmími i urozená děvčata. Mají dokonce za to, že v ženách je něco posvátného a prorockého, a nepohrdají jejich radami ani nezanedbávají jejich odpovědi. Viděli jsme za božského Vespasiana Veledu, dlouho u mnohých chovanou za vtělené božství; a i kdysi uctívali Albrunu a mnohé jiné, ne z pochlebenství ani jako by z nich dělali bohyně.

[9] Z bohů ctí nejvíc Merkura, jemuž ve stanovené dny dovolují obětovat i lidské oběti. Herkula a Marta smiřují obvyklými zvířaty. Část Suebů obětuje i Isidě; proč a odkud se k nim ten cizí kult dostal, jsem nezjistil, kromě toho, že samo znamení v podobě liburny ukazuje, že víra byla přinesena odjinud. Jinak nepokládají za správné spoutávat

bohy zdmi, ani vyobrazovat je v nějaké lidské tváři, s ohledem na velikost nebeských; zasvěcují jim háje a lesy a jménem bohů nazývají onu tajemnou skutečnost, kterou vidí jen úctou.

[10] Auspicia a losy pozorují jako nikdo jiný; obyčej losů je prostý. Větévku uříznutou z plodonosného stromu rozsekají na drobná dřívka, označí je různými znaky a nasují je bez pořádku a náhodně na bílou roušku. Nato — má-li se poradit obec — kněz obce, má-li se poradit soukromník, otec rodiny, pomodlí se k bohům, vzhlédne k nebi a třikrát zvedne po jedné z nich, a zvednutá vykládá podle značky, kterou měly předtím vryty. Je-li znamení zápor, nekonzultuje se o téže věci týž den; je-li souhlas, žádá se ještě potvrzení věštebnými znameními. I tady se zná — ptát se na hlasy a let ptáků; vlastní tomuto kmeni ovšem je zkoumat i předtuchy a napomenutí koní. V stejných hájích a lesích jsou veřejně živeni bílí koně, kterých se žádná lidská práce nedotkla; zapřažení do posvátného vozu je doprovází kněz, král nebo náčelník obce a všímají si jejich řehotů a frkání. Žádnému věštebnému znamení se nedůvěřuje víc, nejen u prostého lidu, ale i u předních mužů a kněží; sami se totiž mají za sluhy bohů a koně za jejich důvěrníky. Je i jiné pozorování věštění, kterým zkoumají výsledky těžkých válek. Jakýmkoli způsobem polapeného zajatce z kmene, s nímž je válka, vedou proti jednomu vybranému muži svého lidu, oba v otcovských zbraních: vítězství jednoho nebo druhého se bere jako předpověď.

[11] O menších věcech se radí jen náčelníci; o větších všichni — ovšem tak, aby i to, co je v pravomoci lidu, bylo předem probráno u náčelníků. Scházejí se — pokud nedojde k něčemu nenadálému — ve stanovené dny, když se objeví nový měsíc nebo úplněk; v tom pokládají ten nejšťastnější začátek pro to, co má být uděláno. Nepočítají počet dní jako my, ale nocí. Tak stanoví, tak se smlouvají: zdá se jim, že noc vede den. Z té jejich svobody plyne jedna vada: nescházejí se zároveň a ne tak, jak byli pozváni, nýbrž uplyne druhý a třetí den otále-

ním těch, kdo mají přijít. Když se zdá dav shromážděn, usedají se zbraněmi. Ticho je nařízeno kněžími, kteří tehdy mají i právo trestat. Pak jsou vyslechnuti král nebo náčelník — podle toho, jaký je kdo věkem, urozeností, slávou ve válce a výmluvností — s autoritou spíš radit než s mocí přikazovat. Nelíbí-li se mínění, odmítají je šumotem; líbí-li se, zazvoní frameami. Nejčestnějším druhem souhlasu je pochvala zbraněmi.

[12] Před sněmem lze také obžalovat a usilovat o hrdelní rozsudek. Odstupňování trestů je podle provinění. Zrádce a přeběhlíky věší na stromy, zbabělce a bojů neschopné i ty, kdo nesou tělesnou hanbu, topí v bahně a bažině, s předhozeným proutěným roštem navrch. Rozdíl v trestu směřuje k tomu, že zločiny se mají ukazovat, dokud se trestají, zatímco hanebnosti se mají skrývat. I při lehčích přečinech je trest přiměřený: usvědčený platí určitý počet koní a dobytka. Část pokuty jde králi nebo obci, část tomu, komu se dopomáhá k právu, nebo jeho příbuzným. V týchž sněmech jsou voleni i náčelníci, kteří po okrscích a vesnicích vynášejí právo; sto mužů z lidu je každému jako družina a zároveň jako posila jeho rady a autority.

[13] Nic však — ať veřejného, ať soukromého — nedělají jinak než se zbraní v ruce. Pozdvihnout zbraně však dřív nikomu zvykem není, než obec uzná, že k tomu dospěl. Pak v sněmovém shromáždění buď někdo z náčelníků, nebo otec, nebo příbuzní obdarují mladíka štítem a frameou: to je u nich jako toga, to je první pocta mládí; předtím se zdají jen částí rodu, od toho dne části obce. Výjimečná urozenost nebo veliké zásluhy otců získávají přízeň náčelníků i mladičkým; k ostatním, zdatnějším a již dávno osvědčeným, se přidávají, a není hanba být mezi družiníky. I sama družina má své stupně, jak soudí ten, koho následují; a mezi družiníky je veliká rivalita, kdo bude u svého náčelníka na prvním místě; mezi náčelníky zase, kdo bude mít nejvíc a nejudatnějších družiníků. V tom je důstojnost, v tom síla — být vždy obklopen velikou skupinou vybraných mládenců. V míru je to ozdoba, ve

válce ochrana. A nejen ve vlastním kmeni, ale i u sousedních obcí je dobré jméno a sláva v tom, jestliže družina vyniká počtem a zdatností; takoví jsou vyhledáváni poselstvími, obdarováni dary a často už svou pouhou pověstí ukončí válku.

[14] Když přijde k bitvě, je pro náčelníka hanba, dá-li se překonat ve zdatnosti; pro družinu hanba, nedostoupí-li zdatností svého náčelníka. A je už potupou na celý život a hanbou nad hanbu přežít svého náčelníka a ustoupit od bitvy. Hájit ho, chránit, i svoje statečné činy připisovat jeho slávě — to je přední přísaha. Náčelníci bojují pro vítězství, družiníci pro náčelníka. Jestliže obec, v níž se zrodili, otupí dlouhým mírem a odpočinkem, většina urozených mladíků sama hledá kmeny, které zrovna vedou nějakou válku, protože klid je tomu rodu nemilý a snadněji se zjevně vyznamenají v nejistotách; a velikou družinu si nemůžeš udržet jinak než násilím a válkou. Žádají totiž na štědrosti svého náčelníka onoho válečného koně, onu krvavou a vítěznou frameu. Hostiny totiž, a byť neuspořádané, přec hojné zásoby jim platí za žold. Látku k štědrosti dávají války a loupeže. A nepřesvědčíš je snadněji k orbě a čekání na úrodu, než pozvat nepřítele a dojít rány. Spíš mají za líné a loudavé získávat potem to, co si můžeš opatřit krví.

[15] Kdykoli nejsou ve válce, netráví mnoho času lovem, víc leností: oddávají se spánku a jídlu. Každý nejzdatnější a nejbojovnější nedělá nic a péči o dům, o rodinné bůžky i o polnosti předá ženám, starcům a tomu nejslabšímu z rodu. Sami otupí — s podivuhodným střídáním povahy, když titíž muži tolik milují nečinnost a nenávidí klid. Je u obcí zvyk dobrovolně a každý zvlášť přinášet náčelníkům něco z dobytka nebo plodin, což se přijímá jako pocta a zároveň to kryje jejich potřeby. Zvláště je těší dary od sousedních kmenů, zasílané nejen od jednotlivců, ale i veřejně: vybraní koně, veliké zbraně, falery a nákrčníky. Nyní jsme je už naučili i brát peníze.

[16] Je dost známo, že germánské národy nemají města, ani že by snášely obydlí stavěná jedno k druhému. Žijí roztroušeni a odděleni,

podle toho, kde se jim zalíbil pramen, luh nebo háj. Vesnice stavějí nikoli po našem způsobu z přiléhajících, do sebe navazujících budov: každý si obklopuje svůj dům prostorem — buď jako ochranu proti nebezpečí ohně, nebo z neznalosti stavění. Nejde u nich ani o malty, ani o tašky: na všechno berou dřevo beztvaré, bez vzhledu a bez okras. Některá místa pečlivěji povlečou hlínou tak čistou a lesklou, že napodobí malbu a kresbu barev. Vyhlubují také podzemní jeskyně a zahrnují je navrchu hnojem — útočiště pro zimu a sklad pro úrodu; takovéto prostory mírní tuhost chladu, a když přijde nepřítel, pustoší, co je na povrchu, ale skrytá a zahrabaná místa buď nezná, nebo jsou právě proto obelstěna, že se musí teprve hledat.

[17] Oblečením všem je sagum, sepnuté sponou, nebo není-li, trnem: jinak nezastřeni tráví celé dny u ohniště a ohně. Nejbohatší se liší oděvem, nikoli splývavým jako u Sarmatů a Parthů, ale přilehavým, který obkresluje jednotlivé úda. Nosí i zvířecí kožešiny — ti u řeky nedbale, vzdálenější vybraněji, poněvadž nemají obchodem nic uhlazenějšího. Vybírají si zvěř a ze stáhnutých kůží si šijí plášťky krůpějovitě zdobené skvrnami a kožešinami oněch živočichů, které rodí vnější oceán a neznámé moře. Oděv žen není jiný než u mužů, jen že ženy se častěji halí lněnými pláštíky, zdobí je purpurem a svrchní část oděvu nerozšiřují do rukávů; mají holé paže a horní část zad; ale i přední část hrudi je obnažená.

[18] Manželství je tam přísné a žádnou jinou část jejich mravů nebys snáz pochválil. Jsou totiž téměř jediní z barbarů, kdo se spokojují s jednou ženou — kromě docela mála, kteří pro svou urozenost, ne pro vilnost, dostávají mnoho ženiných. Věno nenabízí žena manželu, nýbrž manžel ženě. Jsou při tom rodiče a příbuzní a schvalují dary — ne dary vyhledané pro ženské libůstky, ne takové, aby se jimi novomanželka strojila, ale býky, ozdobeného koně a štít s frameou a mečem. Za takové dary se žena přijímá, a sama zase přináší muži něco ze zbraní: to pokládají za největší pouto, za posvátné tajemství, za man-

želské bohy. Aby se žena nedomnívala, že je stranou úvah o zdatnosti a stranou nebezpečí války, hned při slavnosti počátku manželství se jí připomíná, že přichází jako družka v námaze a nebezpečí, že má v míru i v boji snášet a vážit se k témuž. To hlásají spřažení býci, to připravený kůň, to dané zbraně. Takto se má žít, takto umírat: přijímá, co má potom dětem předat nedotčené a cti hodné, co mají jednou dostat snachy a co má zase dojít k vnukům.

[19] Žijí tedy v obemknuté čistotě, nekaženy žádnými svody her a žádnými pokušeními hostin. Tajné styky skrze písmo neznají muži ani ženy. Málo cizoložství v tak četném kmeni; trest je bezprostřední a dovolený manželům: ostříhá jí vlasy, nahou ji před příbuznými vyžene z domu a prohání ji bičem celou vesnicí. Pro poskvrněnou čest totiž není milosti: ani krása, ani věk, ani bohatství jí nenajde manžela. Nikdo tam totiž neposmívá se nepravostem, ani se tam neříká, že svod a jemu podlehnutí jsou věcí doby. Ještě lepší jsou ty obce, v nichž se vdávají jen panny a nadějí i přáním stran manželky se ukončí jen jednou. Tak přijímají jediného manžela stejně jako jediné tělo a jediný život, aby neměly žádnou další myšlenku, žádnou dlouhodobější touhu, aby nemilovaly muže jako manžela, ale jako manželství. Omezit počet dětí nebo zabít některé z narozených pokládají za hanbu; a tam znamenají dobré mravy víc než jinde dobré zákony.

[20] V každém domě vyrůstají nazí a zablácení v tělech a údech, nad nimiž žasneme. Každého živí vlastní matka u svého prsu, ne služky nebo chůvy. Nepoznáš pána od otroka podle rozmazlování ve výchově: žijí v týchž stádech, na téže zemi, dokud věk neodliší svobodné a zdatnost nevybere. Mladí muži začínají s láskou pozdě, a proto je jejich mužnost nevyčerpaná. Ani dívky nespěchá: týž mládí, podobný vzrůst — stejnorodí a silní se pojí a děti dědí sílu rodičů. Synům sester prokazuje strýc z matčiny strany tutéž úctu jako otec. Někteří dokonce pokládají tuto pokrevní vazbu za posvátnější a užší a přijímají při jednáních rukojmí raději z jejího kruhu, jako by měli pevněji držet mysl

a šířeji dům. Avšak dědici a nástupci jsou každému děti; závěti žádné. Nejsou-li děti, následují v držení bratři, strýcové z otcovy a z matčiny strany. Čím víc příbuzných, čím větší počet přízně, tím vděčnější stáří; a žádná odměna za bezdětnost.

[21] Je povinnost převzít nepřátelství i přátelství — jak otcovo, tak příbuzného; a nepřátelství nejsou neukojitelná: i vraždu lze zahladit určitým počtem hovězího a drobného dobytka a náhradu přijímá celý rod — s prospěchem pro obec, poněvadž nepřátelství jsou nebezpečnější tam, kde je volnost.

Žádný kmen není rozmařilejší v pohostinství a návštěvách. Není jim dovoleno kohokoli zahnat od svého přístřeší; podle svých možností vítá každý připravenou hostinou. Když vyčerpá své, ten, kdo byl právě hostitelem, se stává ukazovatelem dalšího pohoštění a průvodcem; k sousednímu domu jdou nepozváni. A nezáleží na tom: jsou tam přijati se stejnou lidskostí. Nikdo nerozlišuje mezi známým a neznámým v tom, co se týká práva hosta. Odcházejícímu se podle zvyku popřeje, oč požádá; a stejná je volnost prosit zpět. Z darů se radují, ale ani darované nepočítají, ani se za přijaté necítí být zavázáni: styk mezi hosty je přívětivý.

[22] Hned ze spánku, který většinou protáhnou do dne, se myjí, nejčastěji v teplé vodě, poněvadž je u nich zima dlouhá. Umytí berou pokrm: každému zvláštní sedadlo a každému svůj stůl. Pak jdou za svými věcmi — a stejně často na hostiny — se zbraněmi. Trávit den a noc v nepřetržitém pití nikomu nehanbí. Jak už to u opilců bývá, časté hádky málokdy zůstanou u slovního osočování, mnohem častěji končí vraždou a zraněními. Ale i o smíru s nepřáteli, o uzavírání příbuzenstev, o přijímání náčelníků, konec konců o míru i o válce rozhodují nejčastěji na hostinách, jako by v žádném jiném čase nebyla mysl otevřenější k nekomplikovaným myšlenkám nebo rozpálenější k velkým. Kmen není lstivý ani chytrácký a v hravé volnosti otvírá tajemství srdce; mysl všech je tedy odhalená a nahá. Nazítří se věc znovu uváží —

a tak je nárok obou dob zachován: rozvažují, zatímco neumějí přetvařovat, rozhodují, zatímco nemohou pochybit.

[23] Z nápojů mají tekutinu z ječmene nebo pšenice, zkvasenou v cosi, co se trochu podobá vínu; ti u řeky si víno také kupují. Jídla jsou prostá — polní plody, čerstvá zvěř nebo sražené mléko: bez okolků, bez lahůdek zahánějí hlad. Vůči žízni nemají stejnou zdrženlivost. Dopřeješ-li jejich opilství tím, že jim dodáš, kolik si zažádají, nebudou poraženi méně snadno neřestmi než zbraněmi.

[24] Druh podívané mají jediný a při každém shromáždění tentýž. Nazí mladíci, kterým je to zábavou, vrhají se skokem mezi meče a hrozivé frameae. Cvik přinesl umění a umění ladnost, ne však pro zisk nebo odměnu: tak odvážnému bujarství je odměnou pouze potěšení diváků. Hru v kostky, až se zarazíš, provozují střízliví mezi vážnými věcmi s tak bezohledným odhodláním vyhrát nebo prohrát, že když už došlo všechno, nasazují na poslední a nejzazší vrh svobodu a tělo. Poražený jde dobrovolně do otroctví: byť by byl mladší, byť by byl silnější, dá se spoutat a prodat. V tak zvrácené věci je to u nich tvrdošíjnost; sami tomu říkají věrnost. Otroky této povahy prodávají obchodem, aby sami sebe zbavili hanby vítězství.

[25] Ostatní otroky nepoužívají po našem způsobu, s rozdělenými úkoly v domácnosti: každý si vede své sídlo, své rodinné bůžky. Pán jim ukládá, jako nájemci, určitý díl obilí, dobytka nebo oděvu, a otrok potud poslouchá; ostatní povinnosti domu vykonává manželka a děti. Bičovat otroka a trestat ho pouty a prací je u nich vzácné: usmrcovat je zvyk, ne z kázně a přísnosti, ale v návalu hněvu, jako nepřítele — jen že to zůstává bez trestu. Propuštěnci stojí nemnoho nad otroky, zřídka mají nějakou váhu v domě, nikdy v obci — kromě ovšem těch kmenů, které jsou pod králi: tam totiž vystupují i nad svobodné a nad urozené; u ostatních je nerovnost propuštěnců důkazem svobody.

[26] Lichva, hnát peníze v úroky, je jim neznámá; a tak se jí vyhýbá víc, než kdyby byla zakázána. Pole se střídavě podle počtu rolníků za-

bírají obecně a pak se mezi sebou rozdělují podle vážnosti; snadnost dělení poskytuje rozlehlost polí. Pole mění po letech, a ještě zbývá země. S hojností a rozlehlostí půdy nezápasí usilovnou prací, aby zasadili ovocné sady, oddělili louky a zavlažovali zahrady: po půdě žádají jen obilí. A proto si ani rok nedělí v tolik ročních období: zima, jaro a léto mají u nich smysl a jméno; jméno a dary podzimu neznají.

[27] Při pohřbu žádná marnivost: dbá se jen o to, aby těla slavných mužů byla spálena určitými druhy dřeva. Hranici nekupí šaty ani vonidly: každému dávají jeho zbraně, některým se k ohni přidá i kůň. Hrob stačí násyp drnu: namáhavou a drahou poctu pomníků odmítají, poněvadž je pokládají za břemeno pro mrtvé. Nářky a slzy pouštějí rychle, bolest a smutek pozdě. Ženám sluší truchlit, mužům pamatovat.

Toto jsme obecně přijali o původu a mravech všech Germánů. Nyní vyložíme zvyklosti a obřady jednotlivých kmenů, pokud se liší, a které národy se z Germanie přestěhovaly do Galií.

[28] Že Galové byli kdysi mocnější, podává nejvyšší z autorů, božský Iulius; a tak je uvěřitelné, že i Galové přešli do Germanie. Jak málo totiž překážela řeka — kdykoli některý kmen zesílil — aby obsadil a vyměnil sídla, dosud smíšená a neoddělená mocí žádných království? Mezi Hercynským lesem a řekami Rýnem a Mohanem se tedy usadili Helvetiové, dál Boiové, oba galské kmeny. Jméno Boihaemum trvá dodnes a svědčí o staré paměti místa, i když obyvatelé se vyměnili. Pokud však jde o to, zda se Araviskové přestěhovali do Panonie od Osů, germánského kmene, nebo Osové od Aravisků do Germanie, zůstává nejisté, poněvadž dodnes užívají stejnou řeč, stejná zřízení i mravy a kdysi při stejném nedostatku a stejné svobodě byly obě strany řeky s týmiž dobry a týmiž zly. Treverové a Nervijci se naopak sami hlásí k germánskému původu, jako by se tou slávou krve odlišovali od galské lenosti a podoby. Vlastní břeh Rýna osidlují nepochybně germánské kmeny — Vangioni, Triboci a Nemetové. Ani Ubijové, ačkoli si za-

sloužili být římskou kolonií a raději se nazývají Agrippinensy po jménu své zakladatelky, se nestydí za svůj původ: přešli kdysi Rýn a za zkoušku věrnosti byli usazeni přímo na jeho břehu, aby jiné odháněli, ne aby byli sami hlídáni.

[29] Z těchto všech kmenů vynikají statečností Batávové. Nebydlí daleko od břehu, ale na ostrově v Rýně; byli to kdysi lidé Chattů, kteří v domácím rozbroji přešli do oněch sídel, kde se stali součástí římské říše. Je jim ponechána pocta a znak starého přátelství: nejsou totiž potupeni poplatky, ani je nedere berní úředník. Zproštěni daní a odvodů a odloženi stranou jen pro potřebu bitev, jako střely a zbraně, jsou chováni pro války. V stejném podřízení je i kmen Mattiaků: velikost římského lidu totiž přenesla úctu i za Rýn, až za staré hranice říše. Tak sídlem a územím zůstávají na svém břehu, ale myslí a duchem jsou s námi; v ostatním se podobají Batávům, jen že je ještě samotná půda jejich země a její podnebí zapaluje k větší prudkosti.

Nepočítal bych mezi germánské národy, i když se usadili za Rýnem a Dunajem, ty, kdo obdělávají *decumátní* pole. Tam se usadili ti nejnespolehlivější z Galů, kteří si v nouzi troufli zabrat zemi s nejistým vlastnickým právem. Když se pak probrala hraniční čára a postavily předsunuté posádky, pokládají se tato pole za záliv říše a za součást naší provincie.

[30] Za nimi začíná sídlo Chattů od Hercynského pralesa; krajina u nich není tak plochá a bažinatá jako v ostatních obcích, kam se Germanie rozlévá; vrší se tam totiž pahorky a teprve pozvolna řídnou, a Hercynský les své Chatty doprovází a zároveň propouští. Mají tvrdší těla, pevné údy, hrozivou tvář a větší duševní sílu. Mají — na Germány — mnoho rozumu a opatrnosti: stavějí si vybrané velitele a slouchají jim, znají řady, chápou příhodnou chvíli, odkládají útok, rozdělují den, opevňují na noc, štěstí počítají mezi věci nejisté a zdatnost mezi věci jisté a — co je nejvzácnější, dovolené jen po vojenské kázni — více spoléhají na vůdce než na vojsko. Všechna síla je v pěších, které kromě

zbraní zatěžují i železným nářadím a zásobami: jiné bys viděl jít do boje, Chatty uvidíš jít na válku. Vzácné jsou u nich výpady a nahodilé srážky. Je pravda, že je vlastní jezdeckým oddílům rychle připravit vítězství a rychle ustoupit; rychlost je blízká strachu, otálení je blíž pevnosti.

[31] A to, co jiné germánské národy zavádějí jen zřídka a jen soukromou odvahou jednotlivce, se u Chattů proměnilo v obecný souhlas: jakmile dospějí, nechávají si narůst vlasy a vousy, a tuto slíbenou tvář, zavázanou zdatnosti, neodloží, dokud nezabijí nepřítele. Nad krví a kořistí obnaží čelo a říkají, že tím vrátili cenu svého narození a stali se hodnými vlasti a rodičů; na zbabělcích a na těch, kdo nejsou pro válku, zůstává neupravený vzhled. Nejudatnější k tomu nosí ještě železný prsten — potupnou věc u toho kmene — jako pouto, dokud se neosvobodí vraždou nepřítele. Mnoha Chattům se tento vzhled líbí, a tak už jsou vidět i šedivějící muži, nápadní nepřátelům i svým. Oni začínají každou bitvu; oni jsou vždy prvním šikem, podívaná nová; neboť ani v míru nezjihnou v tvář mírnější. Nikdo z nich nemá dům ani pole ani jakoukoli starost: podle toho, k komu přijdou, u toho se živí, štědří k cizímu, pohrdající svým, dokud krvi prázdné stáří neučiní je nerovnými této tvrdé zdatnosti.

[32] Sousedy Chattů jsou Usipové a Tenkterové, kteří obývají Rýn už v pevném řečišti, dost ucelený, aby stačil jako hranice. Tenkterové nad obvyklou slávu válečnou vynikají dovedností jezdecké kázně; a není u Chattů větší pochvaly pěších než u Tenkterů jezdců. Tak to zavedli předkové, potomci je napodobují. To jsou hry dětí, to závodění jinochů, v tom pokračují i starci. Mezi rodinou, bůžky domácími a právem dědictví přecházejí koně: dědí je syn — ne jako ostatní, nejstarší, nýbrž ten, kdo je ve válce prudší a lepší.

[33] Vedle Tenkterů se dřív setkávalo s Brukterů; nyní se vypravuje, že se tam přistěhovali Chamavové a Angrivaři, Bruktery vyhnali a souhlasem sousedních národů úplně vyvraždili — buď z nenávisti k jejich

pýše, nebo pro sladkost kořisti, nebo z jakési přízně bohů k nám: ba ani podívané na bitvu nám nezáviděli. Víc než šedesát tisíc jich padlo ne římskými zbraněmi a šípy, ale — a to je velkolepější — pro potěšení a pro oko. Kéž, prosím, vytrvá a potrvá u národů, když už ne láska k nám, aspoň jejich vzájemná nenávist, poněvadž když osud římské říše tlačí, nemůže nám štěstěna poskytnout nic většího než rozbroje nepřátel.

[34] Angrivary a Chamavy odzadu uzavírají Dulgubnijci a Chasuaři, a jiné kmeny méně vzpomínané; zepředu se k nim pojí Frísové. Velkým a malým Frísům se dostalo jména podle míry jejich sil. Oba národy se táhnou podél Rýna až k oceánu a obklopují navíc nesmírná jezera, po nichž pluly římské lodě. I samotný oceán jsme tam zkusili dobýt; a šel také pověst mezi lidmi, že dosud stojí Herkulovy sloupy, bud že tam Herkules přišel, nebo že připisujeme jeho slávě všechno, co je kdekoli velikolepé. Nechyběla ani odvaha Druzovi Germanskému, ale oceán vstoupil do cesty bádání jak o sobě, tak o Herkulovi. Pak se o to nikdo nepokusil a za svatější a uctivější začalo být pokládáno věřit skutkům bohů než je zkoumat.

[35] Potud známe Germanii na západ; pak se obrací ohromným obloukem k severu. Hned nato kmen Chauků: ačkoli začíná u Frísů a zaujímá část pobřeží, táhne se po boku všech kmenů, které jsem vyložil, až se oblouk uzavírá u Chattů. Takový nesmírný prostor země Chaukové nejen drží, ale i zalidňují; kmen mezi Germány nejušlechtilejší, který raději hájí svou velikost spravedlností. Bez chtivosti, bez svévole, tiší a stranou nevyvolávají žádné války, nepustoší loupežením ani lupem. Je to přední důkaz zdatnosti a síly, že jsou-li nejpřednější, nedosahují toho křivdami; přesto mají všichni zbraně po ruce, a je-li třeba, i vojsko — mnoho mužů i koní. A i když jsou v klidu, mají stejnou pověst.

[36] Po boku Chauků a Chattů Cheruskové po dlouhá léta nevyzývaně živili přespříliš dlouhý mír, který je zbavil síly: a to bylo spíše pří-

jemné než jisté, protože mezi lidmi bez vlády nad sebou a mezi silnými zbytečně odpočíváš. Kde se jedná pěstí, tam mírnost a čestnost jsou jen pojmenování toho mocnějšího. Tak Cheruskové, kdysi dobří a spravedliví, nyní slují jako líní a hloupí: Chattům, jakmile zvítězili, přešla štěstěna v moudrost. Zřícením Cherusků strhli i Fosy, sousední kmen. V neštěstí jsou jim nyní rovnoprávnými společníky, byť v příznivém osudu byli menší.

[37] Týž záliv Germanie, nejblíže oceánu, drží Kimbrové, kmen dnes malý, ale slávou veliký. Daleko se táhnou široké stopy jejich starodávné pověsti — na obou březích tábory a prostory, které jsou dodnes měřítkem k tomu, abys odhadl mohutnost a množství rukou toho kmene i hodnověrnost tak velikého stěhování. Šesté století a čtyřicátý rok měla naše město, když se poprvé zaslechlo o kimberských zbraních, za konzulů Caecilia Metella a Papiria Carbona. Odtud, počítáme-li ke druhému konzulátu císaře Traiana, vychází skoro dvě stě deset let: tak dlouho se Germanie poráží. V tak dlouhém čase mnoho vzájemných pohrom. Ne Samnité, ne Kartaginci, ne Hispanie a Galie, ba ani Parthové nám tak často nedali o sobě vědět; svoboda Germánů je totiž tvrdší než království Arsakovo. Co jiného nám totiž mohl Východ vmést do očí než vraždu Crassa, když sám přišel o Pakora a byl zahnán pod Ventidia? Zato Germáni, poté co pobili nebo zajali Carbona, Cassia, Scaura Aurelia, Servilia Caepiona a Gnaea Mallia a tím pět konzulských vojsk římskému lidu zároveň, vyrvali i Caesarovi Vara a tři jeho legie; a ne beztrestně je Gaius Marius v Itálii, božský Iulius v Galii, Drusus, Nero a Germanicus v jejich vlastních sídlech porazili. Pak byly obrovské hrozby Gaia Caesara obráceny ve směšnost. Odtud klid, dokud nevyužili rozbrojů naší občanské války — vyvrátili zimní tábory legií a sahali i po Galiích; a znovu odtamtud vypuzeni, byli v nejbližších časech spíš slaveni v triumfu než zvítězeni.

[38] Nyní je třeba promluvit o Suebech, kteří tvoří ne jeden kmen jako Chatti nebo Tenkterové. Zaujímají totiž větší část Germanie a do-

sud se dělí na vlastní národy se zvláštními jmény, ačkoli dohromady sluli Suebové. Znamením kmene je vlasy stáhnout stranou a sevřít do uzlu: tak se Suebové odlišují od ostatních Germánů, tak se svobodní Suebové odlišují od otroků. U jiných kmenů — buď z nějakého příbuzenství se Sueby, nebo, co se často stává, z napodobení — se takto česají jen zřídka a jen po dobu mládí; u Suebů až do kmetského věku vedou naježený vlas směrem dozadu. A často si ho stáčejí na samém temeni; náčelníci mají účes ještě ozdobnější. V tom je u nich péče o vzhled, ale neškodná: nestrojí se, aby milovali, nebo aby byli milováni, nýbrž když jdou do války, strojí si účes v jakousi výšku a hrůzu, aby se ozbrojili pro oči nepřátel.

[39] Nejstaršími a nejvznešenějšími ze Suebů se nazývají Semnonové; víru v jejich dávnověk upevňuje náboženství. Ve stanovený čas se do lesa, posvěceného věštbami otců a prastarou hrůzou, sejdou poselstvy všechny národy téže krve, a veřejnou vraždou člověka slaví hrůzný počátek svých barbarských obřadů. Je i jiná úcta k tomuto háji: nikdo nevstoupí nespoutaný poutem, aby na sobě dával najevo svou menšinovost a moc božstva. Pokud by snad upadl, nesmí být zvednut ani sám povstat: valí se po zemi. A celá ta pověra míří k témuž: jako by tam byl počátek kmene, tam byl bůh vládce všeho a vše ostatní bylo podřízeno a poslušno. Důstojnost Semnonů podporuje i jejich moc: obývá je sto okrsků, a tak velikým tělem se dochází k tomu, že se pokládají za hlavu Suebů.

[40] Langobardům je naopak slávou jejich malý počet: obklopeni četnými a velmi silnými národy nedrží se pokorou, nýbrž bitvami a riskováním. Dále Reudignové, Avioni, Anglové, Variniové, Eudosi, Suardoni a Nuithonové jsou chráněni řekami nebo lesy. Nic pozoruhodného u jednotlivých, krom toho, že společně uctívají Nerthu, to jest Matku Zem, a věří, že zasahuje do záležitostí lidí a projíždí mezi kmeny. Je na ostrově v oceánu nedotknutelný háj a v něm zasvěcený vůz, zahalený rouchem; dotknout se ho smí jen jediný kněz. Ten po-

zná, kdy je bohyně ve své svatyni, a provází ji s velikou úctou, taženou kravami. Tehdy jsou šťastné dny a sváteční ty kraje, které se poctí jejím příchodem a pohostinností. Nevcházejí do válek, neberou zbraně; všechno železo je uzavřeno; mír a klid tehdy znají jen tehdy, tehdy jen milují, dokud týž kněz nevrátí bohyni, nasycenou stykem se smrtelníky, do chrámu. Pak jsou vůz, roucha, a chceš-li věřit, i samo božstvo omyty v tajném jezeře. Posluhují otroci, které totéž jezero hned pohltí. Odtud tajuplná hrůza a posvátná neznalost toho, co je ono, co vidí jen ti, kdo mají vzápětí zemřít.

[41] Tahle část Suebů ovšem sahá do odlehlejších končin Germanie. Blíže leží, abych se — jak jsem nedávno sledoval Rýn — teď držel Dunaje, obec Hermundurů, věrná Římanům; a proto jediní z Germánů mají obchod ne jen na břehu, ale hluboko ve vnitrozemí, až v nejskvělejší kolonii provincie Rhétie. Chodí sem a tam bez hlídky; a zatímco ostatním kmenům ukazujeme jen své zbraně a tábory, těmto jsme otevřeli domy a vily — a oni po nich netouží. V zemi Hermundurů pramení Labe, kdysi slavná a známá řeka; dnes je už jen slyšena.

[42] Vedle Hermundurů bydlí Naristové a pak Markomani a Kvádové. Přední sláva a síla patří Markomanům, i jejich sídlo bylo získáno zdatností z rukou vyhnaných Boiů. Ani Naristové, ani Kvádové se nezvrhávají. A to je jakási čelní strana Germanie, pokud ji ohraničuje Dunaj. U Markomanů a Kvádů až do naší paměti zůstali králové z jejich vlastního kmene, slavný rod Maroboda a Tudra; nyní snášejí i cizí krále, ale síla a moc jim králi dávala autorita Říma. Zřídkakdy jsou podporováni našimi zbraněmi, častěji našimi penězi, a nejsou proto o nic slabší.

[43] Vzadu uzavírají hřbet Markomanů a Kvádů Marsignové, Kotini, Osové a Burové. Z nich Marsignové a Burové se podobají řečí i mravy Suebům. Že Kotini a Osové nejsou Germáni, je jim doloženo řečí — Kotinové galskou, Osové panonskou — a také tím, že snášejí daně. Část daní jim ukládají Sarmaté, část Kvádové, jako cizincům. Kotini —

aby bylo víc hanby — ještě k tomu dolují železo. Všechny tyto národy obývají jen málo rovin, jinak lesy a vrcholy hor a horský hřeben. Suebii totiž přetíná a dělí nepřetržitý hřeben hor, za nímž žijí přečetné kmeny, z nichž nejšířeji se rozkládá jméno Lugiů, rozlité do mnoha obcí. Postačí jmenovat ty nejsilnější: Hariové, Helveconové, Manimové, Helisiové, Nahanarvalové. U Nahanarvalů se ukazuje háj starého náboženství. Předsedá kněz v ženském rouchu, ale bohy — podle římského výkladu — jmenují Castora a Polluka. Taková je síla toho božstva, jméno Alcis. Žádné podoby, žádná stopa cizí pověry; přesto je uctívají jako bratry, jako mladíky. Hariové ovšem nad sílu, kterou převyšují zrovna vypočtené národy, přidávají ke své vrozené divokosti ještě umění a volbu času: černé štíty, pomalovaná těla; k bitvám volí temné noci a už samou hrůzou a stínem této „vojska mrtvých" nahánějí strach, poněvadž nikdo z nepřátel nesnese nový a jakoby pekelný pohled; neboť v každé bitvě bývají poraženy nejdřív oči.

[44] Za Lugii vládnou králové nad Gothony, už poněkud s pevnější rukou než u ostatních germánských národů, ovšem ještě ne nad mez svobody. Hned nato od oceánu Rugiové a Lemoviové; a znakem všech těchto kmenů jsou kulaté štíty, krátké meče a poslušnost ke králům.

Odtud obce Suionů, přímo v oceánu, jsou silné nad lidi a zbraně i loďstvem. Podoba lodí se liší v tom, že na obou stranách má příď připravenou vždy k přistání. Nejsou obsluhovány plachtami, ani vesla nejsou podél boků v pravidelných řadách: veslování je volné, jako v některých řekách, a přesunovatelné, jak si věc žádá, odtud nebo odtamtud. Je u nich i úcta k bohatství, a proto vládne jediný, bez výjimek, nikoli jen jako prosebně vyžadovaný. A zbraně nemají — jako u ostatních Germánů — v obecném držení, ale uzavřené pod stráží, a to otrokem; neboť nenadálým útokům nepřátel brání oceán, a nečinné ruce ozbrojenců se snadno rozjaří. A to už není v králově zájmu dávat do čela zbraní ani urozeného, ani svobodného, ba ani propuštěnce.

[45] Za Suiony je jiné moře, líné a téměř nehybné; že jím je zemský okrsek opásán a uzavírán, k tomu je důkazem to, že nejzazší zář zapadajícího slunce vydrží až do východu tak jasná, že zatmívá hvězdy; a víra ještě přidává, že jest slyšet zvuk vycházejícího slunce a vidět podoby koní a paprsky kolem jeho hlavy. Až potud (a tomu kolu pravda) sahá příroda. Tak už, obracíme-li se nyní podél pravého břehu suebského moře, omývají ho kmeny Aestiů; ti mají obřady a vzhled Suebů, jazyk bližší britskému. Uctívají Matku bohů. Jako znamení své zbožnosti nosí podoby kanců: toto postačí ozdobě na místě zbraně a je obecnou záštitou pro ctitele bohyně i mezi nepřáteli. Železa užívají málo, obušků často. Pracují na obilí a dalších plodech trpělivěji, než by odpovídalo obvyklé germánské lenosti. A probírají i moře, a jediní ze všech sbírají jantar, kterému sami říkají *glesum*, v mělčinách a přímo na pobřeží. A jaká je jeho přirozenost a co ho rodí, jim — jako barbarům — není známo, ani to nehledali; dlouho dokonce ležel mezi ostatním mořským vyvrženým zbožím, dokud mu naše náročnost nedala jméno. Jim samým nijak neslouží: sbírá se v syrovém stavu, přenáší se beztvarý, a cenu jeho přijímají s údivem. Pochopil bys však, že je to pryskyřice stromů, neboť v něm často prosvítají jakési živočichové ze země, ba i okřídlení, kteří se v lepkavé šťávě zachytili a byli pak uzavřeni, když hmota ztuhla. Dalo by se tedy soudit, že — stejně jako v odlehlých krajích Východu, kde se potí kadidlo a balzámy — i na západních ostrovech a zemích jsou úrodnější háje a lesy, jejichž šťáva, vymáčknutá paprsky blízkého slunce a tekutá, splývá do blízkého moře a prudkostí bouří je vyvrhována na protilehlé břehy. Zkusíš-li povahu jantaru u přiblíženého ohně, zapaluje se jako loučka a živí tučný a vonný plamen; a hned pak měkne jako smola nebo pryskyřice.

Hned za Suiony se vážou kmeny Sitonů. V ostatním podobní, jedním se liší: vládne u nich žena. V té míře se zvrhli nejen od svobody, ale i od otroctví.

[46] Zde je konec Suebie. Zda kmeny Peukinů, Venetů a Fennů přiřknout Germánům, nebo Sarmatům, pochybuji — třebaže Peukini, kterým někteří říkají Bastarnové, se řečí, mravy, sídlem a obydlími chovají jako Germáni. Nečistota je u všech a lenost přednějších; vzájemnými sňatky se nezanedbatelně hyzdí k podobě Sarmatů. Veneti přejali mnohé z mravů jedněch i druhých, neboť všechny lesy a hory, které se zvedají mezi Peukiny a Fenny, probíhají loupežemi. Ty počítáme spíše mezi Germány, protože staví domy, nosí štíty a radují se z chůze a rychlosti; to vše je u Sarmatů, kteří žijí v povoze a na koni, docela jiné. U Fennů je zvláštní divokost, ohavná bída: nemají zbraně, nemají koně, nemají domácí bůžky; za pokrm jim slouží bylina, za oděv kůže, za lože země; jediná naděje jim je v šípech, které pro nedostatek železa opatřují z kostí ostřím. A týž lov živí stejně muže i ženy; všude je ženy doprovázejí a žádají si část kořisti. Ani malým dětem není proti divé zvěři a dešťům jiné útočiště než ztratit se v jakémsi spleteni větví: sem se vracejí jinoši, zde je útulek pro starce. Pokládají to však za blaženější než hekat nad poli, lopotit se v domech, obracet svůj a cizí osud mezi nadějí a strachem: bez obav vůči lidem, bez obav vůči bohům dosáhli nejobtížnější věci — totiž toho, že se nemají ani zač modlit. Ostatní je už báchorka: že Hellusiové a Oxioni mají tvář a vzhled lidí a těla a údy zvěře; to já, jakožto neověřené, nechám bez komentáře uprostřed.

Agricola

[1] Předávat potomkům skutky a mravy slavných mužů, jak bylo odedávna zvykem, naše doba, ačkoli nedbalá o své vlastní lidi, neopustila; opustila to vždy, kdykoli nějaká velká a vznešená zdatnost překonala nedostatek, který je společný malým i velkým obcím: neznalost pravého a závist. U starých se dalo konat věci hodné paměti snadno a otevřeně, a tak každý, kdo byl nejslavnější svým nadáním, se dával vést k zachování paměti o zdatnosti bez vděčnosti nebo ctižádosti, jen za cenu dobrého svědomí. A většina těch, kdo sami vyprávěli vlastní život, pokládala to spíš za důvěru v své mravy než za drzost; a Rutiliovi ani Scaurovi se to nestalo na úkor důvěry nebo k pohaně: tak v týchž časech jsou nejlépe ceněny ctnosti, v nichž se nejsnáze rodí. Dnes však, když mám vypravovat o životě zemřelého muže, bylo mi třeba shovívavosti; o niž bych nebyl žádal, kdybych žaloval. Tak kruté a nepřátelské ctnostem jsou doby.

[2] Čteme, že když Arulenus Rusticus vychválil Paeta Thraseu a Herennius Senecio chválil Priska Helvidia, byl to zločin hrdelní, a nebyla to zuřivost jen proti autorům, ale i proti jejich knihám. Triumvirům bylo přikázáno památky nejslavnějších nadání spálit na foru a v komitiu. Patrně se domnívali, že oním ohněm zrušíme hlas římského lidu, svobodu senátu a svědomí lidského rodu — a navrch byli vyhnáni učitelé moudrosti a všechno vzdělané umění pryč do vyhnanství, aby se nikde nevyskytlo nic počestného. Dali jsme vskutku velkou ukázku trpělivosti; a jako stará doba viděla, co je nejzazší svobodou, tak my jsme viděli, co je nejzazším otroctvím, když byl výslechy odňat i styk

mluvení a slyšení. Byli bychom spolu s hlasem ztratili i paměť samu, kdyby bylo tak v naší moci zapomenout, jako mlčet.

[3] Nyní se konečně vrací duch; a ačkoli hned při nejšťastnějším zrození nového věku Nerva Caesar smísil věci dosud neslučitelné — vládu a svobodu — a Nerva Traianus denně zvětšuje štěstí doby, a bezpečnost veřejného života převzala nejen naději a přání, ale i důvěru a sílu samého přání, přece podle povahy lidské slabosti bývají léky zdlouhavější než rány; a jako naše těla vzrůstají pomalu a zanikají rychle, tak snáze potlačíš nadání a duševní cvičení, než je přivoláš zpět. Vždyť se vkrádá i sladkost nečinnosti a to, co je zprvu zprotivené, lenost, se nakonec miluje. Co teprve, když během patnácti let — velikého úseku smrtelného věku — mnozí padli nahodilou náhodou a každý z těch nejpohotovějších zahynul v tyranii vládce, zatímco nás, pár jedinců — a abych to tak řekl, nejen jiných, ale i sebe přeživších — ubralo z poloviny života tolik let, že z nás, jinochů, se dostalo ke stáří, a ze starců do krajního okraje času, mlčky prošlých? Přesto nebudu želet, i když neučesaně a drsným hlasem, že jsem složil paměť na dřívější otroctví a svědectví o nynějších dobrých věcech. Tato knížka je zatím zasvěcena poctě mého tchána Agricoly: nese ji na odiv jako akt synovské lásky, bude pochválena nebo omluvena.

[4] Gnaeus Iulius Agricola, zrozený v staré a slavné kolonii Forum Iulii, měl oba dědy prokurátory císařů — to je rytířská urozenost. Otec, Iulius Graecinus, byl senátorského stavu, známý zálibou ve výmluvnosti a moudrosti; a právě pro tyto ctnosti si vysloužil hněv Gaia Caesara: dostal totiž rozkaz obžalovat Marka Silana, odmítl a byl popraven. Matka Iulia Procilla byla výjimečné cudnosti. V jejím lůně a pod její péčí byl vychován, přes všechnu úctu k čestným uměním prošel dětstvím a mládím. Před svody hříšníků ho chránila kromě vlastní dobré a neporušené povahy i to, že měl hned jako malý sídlo a učitelku studií v Massilii — v místě, které krásně spojuje a slučuje řeckou vlídnost a provinční skromnost. V paměti mám, že on sám vy-

právěl, jak v prvním mládí nasával filozofii prudčeji, než se slušelo na Římana a senátora, nebýt rozvahy matky, která zdusila zapálený a planoucí duch. Patrně vznešené a vzpřímené nadání touží po kráse a podobě velké a vznešené slávy prudčeji než opatrně. Potom to zmírnil rozum a věk — a zachoval si, co je nejobtížnější: míru ve svém moudrostním zápalu.

[5] První výcvik v táboře odbyl v Británii pod Suetoniem Paulinem, dbalým a mírným vůdcem, který ho zvolil, aby ho posoudil ve svém stanovém kruhu. Agricola nepřijal titul tribuna svévolně, podle zvyku mladíků, kteří vojnu obracejí v nevázanost, ani nedbale pro slasti a dovolené; ale snažil se poznávat provincii, být poznán vojsku, učit se od zkušených, následovat nejlepší, nic si nevymáhat jen pro okázalost, nic neodmítat ze strachu, konat zároveň s úzkostí i s pozorností. V té době nikdy jindy nebyla Británie v tak nejistém stavu: pobíjeli veterány, podpalovali kolonie, vojska byla přepadávána; v jedné chvíli šlo o život, hned pak o vítězství. Všechno to sice bylo konáno z rozmyslů a pod velením jiného, a vrcholná sláva znovudobyté provincie připadla veliteli; mladíkovi však dala mistrovství, zkušenost a chuť. Vstoupila mu do duše touha po vojenské slávě — ta hubená vlastnost v době, kdy výklad vážnosti k vynikajícím byl nepříznivý a kdy ze slávy velké hrozilo stejné nebezpečí jako ze špatné.

[6] Odtud sestoupil do města, aby se ujal úřadů, a oženil se s Domitií Decidianou, pocházející ze slavného rodu; a to manželství mu bylo ozdobou a oporou pro ty, kdo se chtějí zasloužit o větší. Žili spolu v obdivuhodné svornosti, s vzájemnou láskou a dávajíce si navzájem přednost — jen že dobrá manželka přináší tím větší chválu, čím víc provinění přináší špatná. Los kvestury mu dal provincii Asii a prokonzula Salvia Titiana; žádný z nich ho nezkazil, ač byla i provincie bohatá a připravená pro provinilce, i prokonzul náchylný k veškeré chamtivosti, který by s dost velkou snadností nakoupil vzájemné zamlčení zla. Narodila se mu tam dcera, zároveň jako pomoc i útěcha, neboť syna,

kterého přijal předtím, krátce poté ztratil. Pak mezi kvesturou a tribunátem lidu, dokonce i v roce samého tribunátu, prošel klidně a tiše; znal pod Neronem doby, kdy nečinnost byla za moudrost. Stejný ráz a mlčení si vyvolil i v prétuře; soudnictví mu totiž nepřipadlo. Hry a prázdnou okázalost úřadu vedl v middle rozumné míry a hojnosti, aby byl, jako byl daleko od přepychu, blíže dobré pověsti. Pak byl Galbou vybrán, aby přezkoumal dary chrámů, a svědomitým prošetřením zařídil, aby stát necítil svatokrádež nikoho jiného než Neronovu.

[7] Následující rok těžkou ranou zasáhl jeho duši i jeho dům. Vždyť Othonovo loďstvo, zběsile se potulující, zatímco nepřátelsky plenilo Intimilium (je to část Ligurie), zabilo Agricolovu matku na jejích vlastních statcích, vydrancovalo i samotné statky a velkou část dědictví — a to bylo příčinou vraždy. Odtud se Agricola odebral k slavnostem synovského pietního úkonu a byl zasažen zprávou, že se Vespasianus zmocňuje vlády, a hned přešel na jeho stranu. Počátky vlády a stav Města řídil Mucianus, zatímco mladičký Domitianus z otcova štěstí žil jen bezuzdně. Mucianus poslal Agricolu, aby zařídil nábor; a když se tam vedl nadělí a bezúhonně, přednesl ho vedení dvacáté legie, která váhavě přešla k přísaze, kde jeho předchůdce prý vedl si vzpurně. I legátům konzulského stavu totiž byla ta legie přespříliš nebezpečná, a legát prétorský nestačil ji zkrotit — nebylo jisté, zda to vinou jeho povahy, nebo povahy vojáků. Ale on byl zvolen jako jeho nástupce i mstitel, a s nejvzácnější mírností raději vyvolal zdání, že nalezl mravné, než že je vytvořil.

[8] Správcem Británie byl tehdy Vettius Bolanus, mírnější, než by příslušelo tak divoké provincii. Agricola zmírnil svou sílu a potlačil svůj zápal, aby nerostl, dovedně poslušný a cvičený v míchání užitečného a čestného. Zakrátko přišel do Británie konzulský Petilius Cerialis. Jeho ctnosti měly prostor k uplatnění, ale zprvu s ním Cerialis sdílel jen námahy a nebezpečí, pak i slávu: často mu svěřoval část vojska na zkoušku, někdy mu podle výsledků dával větší síly do velení. Agri-

cola nikdy nejásal nad slávou pro sebe za své činy; připisoval své štěstí vůdci a veliteli jako jeho sluha. Tak byl ctností v poslušnosti a skromností v chlubení mimo závist, ale ne mimo slávu.

[9] Když se vrátil z legace legie, božský Vespasianus ho přijal mezi patricie; a pak ho postavil v čelo provincie Akvitánie — správu zvláště skvělé důstojnosti a s nadějí na konzulát, ke kterému ho byl určil. Většina lidí si myslí, že vojenským nadáním chybí jemnost, protože táborové soudnictví je bezstarostné, drsnější a víc se rozhodující silou, než aby cvičilo chytrost soudní síně: Agricola však pracoval přirozenou prozíravostí snadno a spravedlivě, i když ho obklopovali togáti. A měl rozděleny časy starostí a oddechu: kde se žádaly porady a soudy, byl vážný, soustředěný, přísný a často milosrdný; kde bylo úřadu zadost učiněno, žádnou okázalostí moci na sobě nenesl, odložil tvář zasmušilou, nadutou i chamtivou. Ani — co je nejvzácnější — mu volnost neubrala autoritu, ani přísnost lásku. Mluvit o jeho čistotě a zdrženlivosti v tak velkém muži by bylo křivdou na jeho ctnostech. Ani slávu, které i dobří lidé občas povolí, nehledal okázalou ctností nebo úskokem; byl daleko od závodění se svými kolegy, daleko od sporů s prokurátory, poněvadž pokládal vítězství nad nimi za bezslavné a opotřebení v hádce za špinavé. Byl v té legaci zdržován nemnoho méně než tři léta a hned povolán zpět s nadějí na konzulát; a provázela ho pověst, že mu bude dána provincie Británie — nikoli z jeho vlastních řečí, nýbrž protože se to zdálo přirozené. Pověst se mýlí ne vždy; občas i vybírá. Jako konzul mi, tehdy mladíkovi vzácných nadějí, zasnoubil svou dceru, a po konzulátu jsme ji vzali za ženu; a hned nato byl postaven v čelo Británie, s připojeným knězskou hodností pontifika.

[10] Polohu a kmeny Británie, které už vylíčilo mnoho spisovatelů, nebudu zde vykládat kvůli srovnávání péče nebo nadání; vykládám je proto, že teprve tehdy byla úplně podmaněna. Co předchůdci neznali, ale pokryli svou výmluvností, předáme tedy věcnou věrností. Británie, největší z ostrovů, které si pamatujeme z římských zpráv, se svou roz-

lohou a podnebím táhne na východ proti Germanii, na západ proti Hispanii; z jihu je viditelná i z Galie; její severní strany jsou proti žádné pevnině tlučeny dalekým a otevřeným mořem. Podobu celé Británie přirovnali Livius ze starých a Fabius Rusticus z novějších — oba nejvýmluvnější spisovatelé — podlouhlému štítu nebo dvojbřité sekyře. A ta podoba platí až po Kaledonii, odkud se také přenesla do obecné představy; za Kaledonií se nesmírná a nepravidelná rozloha země, vybíhající až k samému konci břehu, zužuje jakoby v klín. Toto pobřeží nejzazšího moře obeplulo tehdy poprvé římské loďstvo a prokázalo, že Británie je ostrov; a zároveň našlo a podmanilo dosud neznámé ostrovy, které nazývají Orkneje. Byla spatřena i Thule, protože nebylo přikázáno jít dál a zima už přicházela. Ale moře je prý líné a těžké na veslování a nevyzvedávají je prý ani větry; věřím, že protože řidší země a pohoří — příčina a látka bouří — jsou tam vzácnější a hluboká hmota nepřetržitého moře se těžko pohybuje. Zkoumat povahu Oceánu a jeho příliv a odliv nenáleží do tohoto díla; a mnozí o tom psali: dodal bych jedinou věc, že nikde moře nevládne šířeji, mnohé řeky tam odvádí sem a tam, a nerozlévá se jen po pobřeží, aby ho zase pohltilo, ale vniká hluboko do nitra a obkružuje je — a dokonce se zavrtává i mezi hřbety hor, jako by to byla jeho vlastní říše.

[11] Kteří smrtelníci však obývali Británii na počátku, zda domorodci nebo přistěhovalci, je — jako u barbarů — málo známo. Tělesné podoby jsou různé a z toho se vyvozují argumenty. Zrzavé vlasy obyvatel Kaledonie a jejich veliké údy svědčí o germánském původu; opálené tváře Silurů a jejich obvykle kadeřavé vlasy, i poloha protilehlé Hispanie, dávají důvod věřit, že se tam dostali staří Iberové a obsadili taková sídla. Ti nejbližší jsou podobni Galům, buď že se zachovala síla původu, nebo že u zemí vybíhajících naproti si poloha nebe uložila podobu tělům. Celkově však, zváží-li se to, lze věřit, že si Galové sousední ostrov obsadili. Zahlédneš u Britů jejich obřady a víru v pověry; řeč není příliš odlišná; stejná je i smělost, s jakou si přejí nebezpečí, a kdy při-

šlo, stejný je i strach, s nímž se mu vyhýbají. A přece Britové prokazují víc divokosti, jakožto ti, které ještě dlouhý mír nerozměkčil. Vyprávíme totiž, že i Galové v dávných válkách vzkvétali; brzy však se vplížila lenost s klidem a ztratila se zdatnost zároveň se svobodou. Totéž potkalo kdysi i poražené Brity: ostatní zůstávají takoví, jako kdysi Galové.

[12] Jejich síla je v pěších; některé kmeny bojují i z vozů. Vznešenější je vozataj; klienti brání. Dřív poslouchali krále, dnes jsou vlečeni mezi frakce a strany pod náčelníky. A proti velmi silným kmenům nám není nic užitečnější, než že se spolu neradí. Vzácné je, aby se dvě nebo tři obce sešly k odvrácení společného nebezpečí; takže bojují jednotlivě, poraženi jsou všichni dohromady. Podnebí je zohavené častými dešti a mlhami; drsnost chladů tam není. Dny jsou tam delší, než je míra v naší části světa; noc jasná, a na nejzazším místě Británie krátká, že stěží rozlišíš konec a začátek dne. A pokud nic nevadí mraky, prý v noci je vidět zář slunce, které nezapadá ani nevychází, ale přechází. Patrně nejzazší a ploché kraje země nízkým stínem nezvedají tmu, a noc padá pod nebem a hvězdami. Půda, kromě olivy, révy a jiných věcí, které obvykle rostou v teplejších zemích, snáší plodiny a rodí dobytek: zrají pomalu, rostou rychle — a obé má tutéž příčinu: mnoho vláhy země i nebe. Británie plodí zlato, stříbro a jiné kovy, odměnu vítězství. Rodí i oceán perly, ovšem matné a nazelenalé. Někteří soudí, že sběračům chybí dovednost; neboť prý v Rudém moři se perly rvou ze skal živé a dýchající, kdežto v Británii se sbírají, jak je vyhodí vlny: já bych snáz uvěřil, že perlám chybí přirozenost než nám chamtivost.

[13] Sami Britové ochotně plní odvody, poplatky a jiné povinnosti vložené na ně říší, nejsou-li tu bezpráví: ta těžko snášejí; jsou totiž už podrobeni k poslušnosti, dosud však ne k otroctví. Jako první ze všech Římanů vtrhl do Británie s vojskem božský Iulius, a i když šťastnou bitvou vyděsil obyvatele a zmocnil se břehu, dalo by se říci, že spíš ukázal cestu potomkům, než ji předal. Pak následovaly občanské války a zbraně předáků obrácené proti státu, a tak zůstala Británie dlouho

zapomenuta i v míru: Božský Augustus to nazýval rozvahou, Tiberius přikázáním. Je dost známo, že Gaius Caesar uvažoval o vpádu do Británie, nebýt toho, že byl rychlý v povaze k litování a ohromné pokusy proti Germanii dopadly nadarmo. Božský Claudius byl původcem nové snahy: přepravil přes moře legie a pomocné sbory a vzal k sobě do spolku Vespasiana — a to byl počátek osudu, který měl přijít; byly podrobeny kmeny, zajati králové, a sudbou byl ukázán Vespasianus.

[14] První konzulský místodržitel byl ustaven Aulus Plautius a hned nato Ostorius Scapula, oba vynikající ve válce. Nejbližší část Británie byla pozvolna přetvořena v podobu provincie a navíc přidána kolonie veteránů. Některé obce byly darovány králi Cogidumnovi (ten zůstal věrný až do naší paměti), podle staré a dávno zavedené praxe římského lidu, aby měl za nástroje otroctví i krále. Pak Didius Gallus udržel to, co předchůdci získali, s několika pevnůstkami posunutými dál do nitra země, kterými získával pověst o rozšíření své působnosti. Didia vystřídal Veranius a ten zemřel do roka. Suetonius Paulinus pak měl dva roky úspěchů, podrobil kmeny a posílil posádky; v jejich sebejistotě napadl ostrov Monu, který dodával sílu vzbouřencům, a odkryl si tak záda příležitosti.

[15] Vždyť nepřítomností legáta se Britové zbavili strachu, začali mezi sebou probírat strasti otroctví, snášeli křivdy a výklady je rozdmýchávali: trpělivostí se ničeho nedosahuje, kromě toho, že ti, kdo s lehkostí snášejí, dostanou těžší věci. Dříve prý nad sebou měli jednotlivé krále, nyní jim stavějí dva, z nichž legát se zuřivostí vrhá na jejich krev, prokurátor na jejich majetek. Stejně zhoubná pro poddané je rozepře mezi představenými jako jejich shoda. Zbrojné ruce jedněch — centurioni —, zbrojné druhých — otroci — míchají dohromady násilí a potupy. Nic už není vyňato chamtivosti, nic smyslnosti. V boji je prý silnější ten, kdo loupí; nyní jsou domy odnímány od lenivých a nebojovných, odvlékány děti, ukládány odvody — jako by uměli zemřít jen pro vlast. Jak málo vojáků se tam přeplavilo, kdyby se Britové

spočítali! Takto prý Germanie střásla jho; a brání ji jen řeka, ne Oceán. Nám jsou vlastí ženy, rodiče — jim příčinou války chamtivost a přepych. Odejdou, jako odešel božský Iulius, jen když budou napodobovat zdatnost svých předků. A ať se nelekají výsledku jedné nebo druhé bitvy: šťastným patří náporu víc, nešťastným však větší pevnost. Už i bohové Britů se slitovávají, protože drží římského vůdce v nepřítomnosti, drží vojsko odstrčené na jiný ostrov; i oni, Britové, konečně — co bývá nejobtížnější — se rozhodují radit. V poradách takového druhu je však nebezpečnější dát se chytit, než se odvážit.

[16] Takovými a podobnými věcmi se vzájemně rozpalili, vzali si za vůdce Boudiccu, ženu královského rodu — pohlaví totiž pro velení nerozlišují — a všichni dohromady se chopili války. Pronásledovali vojáky rozptýlené po pevnůstkách, vyvrátili posádky a napadli samu kolonii jako sídlo otroctví; a hněv i vítězství neopomněly žádný způsob krutosti, který znají [divoké povahy]. Kdyby byl Paulinus nespěchal, hned jak se dozvěděl o pohybu v provincii, byla by Británie ztracena; štěstí jediné bitvy ji však vrátilo ke staré poslušnosti — a to i tak, že většina Britů zůstala ve zbrani, kterou drželi pro vědomí odpadnutí a zvláštní strach z legáta, aby se — ač vynikající v ostatním — nechoval k poraženým příliš pyšně a aby jako mstitel své vlastní křivdy nerozhodoval příliš tvrdě. Byl tedy poslán Petronius Turpilianus, jakoby přízrkavější a nový vůči proviněním nepřátel, a proto mírnější k lítosti; a když urovnal předchozí nepokoje, nic dalšího se neodvážil a předal provincii Trebelliovi Maximovi. Trebellius, línější a bez zkušenosti v táboře, udržel provincii jakousi vlídností ve správě. Tehdy se už i barbaři naučili prominout nedostatky vlídnému vedení, a zásahy občanských válek daly jeho líné správě omluvu. Ale rozbrojem vznikly potíže, když vojáci, zvyklí na výpravy, se v nečinnosti rozpustili. Trebellius unikl hněvu vojska útěkem a úkrytem, nedůstojný a ponížený, pak vládl jen z milosti; a kdyby to tak chtěl říci, bylo to jako smlouva, že vojsko si bude dělat, co bude chtít, a vůdci bude zachován život.

Vzpoura tak skončila bez krve. A ani Vettius Bolanus za trvajících občanských válek nevedl Británii kázní: stejná lenost vůči nepřátelům, podobná rozpustilost tábora — jen že Bolanus, neúhonný a nenáviděný pro žádná provinění, získal si lásku na místě autority.

[17] Když však spolu s ostatním světem Vespasianus získal zpět i Británii, přišli velcí vojevůdci, znamenitá vojska a naděje nepřátel se zmenšila. A hned zaséval hrůzu Petilius Cerialis, který napadl kmen Brigantů, pokládaný za nejpočetnější v celé provincii. Velké bitvy, občas nikoli bez krve, a velikou část Brigantů si Cerialis podrobil vítězstvím nebo válkou. A sám Cerialis by byl zastínil péči a slávu dalšího nástupce; nastoupil však a nesl tíhu Iulius Frontinus, veliký muž — nakolik to bylo možné —, a silný a bojovný kmen Silurů podmanil zbraněmi, přemohl kromě statečnosti nepřátel i obtíže krajiny.

[18] Takový stav Británie, takový běh válek nalezl Agricola, když se už v polovině léta přeplavil do provincie; vojáci se obraceli ke klidu, jako by byla výprava odložena, nepřátelé k příležitosti. Kmen Ordoviků krátce před jeho příchodem téměř úplně rozdrtil jednu jezdeckou alu, která zasahovala do jejich hranic — a tím povzbudil provincii. A ti, kdo chtěli válku, uznávali příklad a čekali, jak si zachová mysl nový legát, zatímco Agricola — ačkoli léto bylo z větší části pryč, oddíly rozptýlené po provincii, u vojska se předpokládal klid pro ten rok, a to vše bylo pomalé a protivné pro toho, kdo chtěl válku zahájit, a většina pokládala za nutné jen hlídat podezřelá místa — se rozhodl jít nebezpečí vstříc. Shromáždil praporce legií a nevelký oddíl pomocných sborů, a protože Ordovikové se neodvážili sejít do rovinaté bitvy, sám před šikem vedl vojsko do útoku, aby ostatní měli v stejném nebezpečí tutéž odvahu. Kmen téměř celý byl pobit, a protože dobře věděl, že je třeba tlačit se za slávou — a jak dopadnou první věci, tak budou ostatní v hrůze — rozhodl se podřídit si Monu, ostrov, pro jehož obsazení byl Paulinus, jak jsem výše uvedl, odvolán za vzpoury celé Británie. Jenomže — jak už to bývá v náhlých plánech — nebyly lodě; propočíta-

vost a pevnost vůdce však vojsko přepravila. Odložili všechna zavazadla; vybral nejlepší z pomocných sborů, kterým byly známy brody a kterým se po otcovsku dařilo plavat tak, že najednou ovládají sebe, zbraně i koně, a tak náhle je poslal do vody, že nepřátelé — očekávající flotilu, lodě, moře — strnuli a uvěřili, že nic není obtížné ani nepřemožitelné pro ty, kdo takto přicházejí do války. Ostrov požádal o mír a vzdal se; Agricola byl pokládán za slavného a velikého, protože mu po příchodu do provincie — v době, kterou jiní tráví chvástáním a honbou za poctami — zalíbila se práce a nebezpečí. Ani Agricola nevyužil příznivé situace k ješitnosti; nenazýval výpravou ani vítězstvím, že udržel poražené v poslušnosti; ani svá jednání nedoplňoval vavřínovými dopisy do Říma — ale pouhým zatajením slávy ji ještě zvětšil, protože lidé si uvědomili, s jakou nadějí do budoucna zamlčel tak veliké věci.

[19] Prozíravý v povahách provincie a zároveň poučený z cizí zkušenosti, že zbraně málo pomohou, následují-li křivdy, rozhodl se odstranit příčiny válek. Začínal od sebe a od svých: nejdřív svázal svůj dům — což je pro mnohé neméně obtížné než řídit provincii. Nic nedělal ve věcech veřejných skrze propuštěnce a otroky; nebral centuriony a vojáky podle soukromých zálib nebo z doporučení a proseb, nýbrž pokládal za nejvěrnějšího vždy toho nejlepšího. Všechno věděl, ne všechno pronásledoval. Při malých proviněních dával odpuštění, při velkých přísnost; nespokojoval se vždy trestem, ale často lítostí; raději k úkolům a správám stavěl ty, kdo se nedopustí chyby, než aby odsuzoval ty, kdo se jí dopustili. Vymáhání obilí a daní zmírnil rovnoměrností povinností, odstraňoval, co bylo vymyšleno jen pro zisk a bylo nesneseno hůře než samo daň. Byli totiž na posměch posazováni k zavřeným sýpkám a nuceni odkupovat obilí a platit cenu. Předepisovaly se jim objížďky a vzdálené oblasti, aby obce odnášely do odlehlých a nepřístupných míst, co měli na dosah u sebe v zimních tá-

borech, a aby to, co bylo každému po ruce, se stalo ziskem pro několik lidí.

[20] Tím hned v prvním roce dosáhl toho, že obklopil mír znamenitou pověstí, zatímco mír se dosud bál ne méně než války — kvůli nedbalosti nebo nesnesitelnosti předchůdců. Ale jak přišlo léto, stáhl vojsko, pohyboval se často v pochodu, chválil ty, kdo šli vzorně, kázal rozptýlené; sám vybíral místa pro tábor, sám prohlédl ústí řek a lesy; a mezitím nedovoloval nepřátelům žádný klid, aby je neplenil nenadálými výpady. A když dost zastrašil, znovu šetřil a tím ukázal půvab míru. Takovými věcmi mnoho obcí, které se do toho dne chovaly nestranně, dalo rukojmí, odložilo hněv a dalo se obklopit posádkami a pevnůstkami. A tak byla ta část Británie přemožena s tak velkou obezřelostí a péčí, jakou se neobešla žádná dřívější nová část [stejně] bez bojů.

[21] Následující zima byla strávena nejprospěšnějšími rozhodnutími. Aby si totiž lidé rozptýleni a drsní, a tedy snadno vedení k válce, zvykli na klid a odpočinek skrze příjemnosti, povzbuzoval soukromě a pomáhal veřejně, aby stavěli chrámy, náměstí a domy; chválil ochotné, kaboval líné; a tak závodění v cti nastoupilo místo nutnosti. A dokonce syny náčelníků dával vyučovat svobodným uměním a nadání Britů stavěl výš než studium Galů, takže ti, kteří ještě nedávno odmítali latinský jazyk, bažili po výmluvnosti. Odtud také úcta k našemu šatu a časté nošení togy; pozvolna se dospělo k svodům neřestí, k sloupořadím, lázním a vybranosti hostin. A to u neznalých sluje humanita, zatímco to je část otroctví.

[22] Třetí rok výprav otevřel nové kmeny; byli zpustošeni národové až po Tanaus (to je jméno ústí řeky). Tím leknutím zděšení nepřátelé se neodvážili vojsko dráždit, i když bylo zmoženo prudkými bouřemi; a tak byl čas i stavět pevnůstky. Znalci si všimli, že žádný jiný vůdce nevybíral výhody terénu moudřeji. Žádná pevnůstka Agricolou postavená nebyla ani silou nepřátel dobyta, ani vzdána úmluvou a útěkem;

vždyť proti dlouhému obléhání byly zásobeny ročními zásobami. Tak byla zima tam bez obav, výpady časté a každý si byl sám posádkou; nepřátelé marně a zoufali, protože obvykle vyvažovali ztráty léta zimními úspěchy, ale nyní byli stejně zaháněni v létě i v zimě. A Agricola nikdy nehltal pro sebe to, co udělali jiní; ať to byl centurion nebo prefekt, měl ve svém činu neporušeného svědka. Někteří ho vylíčili jako příkřejšího ve výtkách; a jak byl vlídný k dobrým, byl nepříjemný ke špatným. Z hněvu mu však nezbývalo nic skrytého, takže ses jeho mlčení nemusel bát: pokládal za čestnější urazit než nenávidět.

[23] Čtvrté léto bylo strávěno upevňováním toho, čím prošel; a kdyby to zdatnost vojsk a sláva římského jména dovolila, byl nalezen přirozený konec Británie v ní samé. Clota a Bodotria, zdvižené odlivy a přílivy dvou protilehlých moří na nesmírnou dálku, se oddělují jen úzkým pásem země; ten tehdy opevnil posádkami a všechen bližší záliv byl obsazen, zatímco nepřátelé byli vytlačeni jakoby na jiný ostrov.

[24] V pátém roce výprav Agricola přeplavil na palubě přední lod a podmanil si kmeny do té doby neznámé v mnohých a šťastných bitvách; opevnil tu část Británie, která hledí k Hibernii — spíš s nadějí než ze strachu. Vždyť Hibernie, ležící uprostřed mezi Británií a Hispanií a výhodně přístupná i z Galského moře, mohla by k velikému užitku spojit nejmocnější část říše. Její rozloha, srovnáme-li ji s Británií, je menší, ale překonává ostrovy v našem moři. Půda a podnebí, nadání a mravy obyvatel se od Británie liší jen málo; přístupy a přístavy jsou díky obchodu a kupcům [v tomto směru] známy lépe. Agricola přijal k sobě jednoho z panovníků, vyhnaného domácím rozbrojem, a pod záminkou přátelství si ho uchoval pro vhodnou chvíli. Často jsem ho slyšel říkat, že jednou legií a malými pomocnými sbory lze Hibernii dobýt a udržet; a že by to prospělo i vůči Británii, kdyby po celém okolí byly římské zbraně a aby svoboda zmizela jakoby z dohledu.

[25] Nicméně v létě, kterým začínal šestý rok své správy, se Agricola obrátil k obcím ležícím za Bodotrií, protože se obával pohybu všech

vzdálenějších kmenů a toho, že nepřátelské vojsko ohrozí jeho cesty, prozkoumal přístavy loďstvem. To Agricola první přijal mezi své síly a nyní jej doprovázelo s velkou okázalostí: válka se vedla zároveň po souši i po moři, a často v týchž táborech pěšák, jezdec i námořník, se smíšenými dávkami a radostí, vypravovali o svých skutcích a nebezpečích, srovnávali hloubku lesů a hor s drsnostmi bouří a vlnobití; sem země a nepřítel, tam porožený oceán — všechno s vojenskou chlubivostí. Také Brity, jak jsme slyšeli ze zajatců, zarazilo spatření loďstva, jako by otevřením tajemství jejich moře se poraženým uzavíralo poslední útočiště. Kmeny obývající Kaledonii se obrátily k rukám a zbraním, s velkou přípravou a ještě větší pověstí — jak už to při neznámých věcech bývá — se odvážily napadnout pevnůstku a tím, že vyzývaly, přidaly strachu. A hrozilo, že budou donuceny ustoupit za Bodotrii a raději ustoupit, než aby byli zahnáni, jak zbaběle doporučovali ti, kdo si o sobě mysleli, že jsou obezřelí. Zatím Agricola zjistil, že nepřátelé se chystají vtrhnout víc pochodovými zástupy, a aby nebyl obklíčen převahou počtu a znalostí míst, rozdělil sám své vojsko na tři oddíly a postupoval.

[26] Když to zjistili nepřátelé, náhle změnili plán, všichni dohromady v noci napadli devátou legii — jakožto nejslabší — a mezi spánkem a leknutím zabili hlídky a vtrhli dovnitř. Už se bojovalo v samém táboře, když Agricola, informován zvědy o cestě nepřátel a jdoucí po jejich stopách, nařídil, aby nejrychlejší jezdci a pěšáci udeřili bojujícím do zad; brzy se pak přidal pokřik všech vojsk. V blízkém svítání se zablýskly praporce. Takto dvojím zlem polekaní Britové; a devátým se vrátila mysl, a bezpečni o svůj život se bili o slávu. Dokonce sami vyrazili ven, a byl ostrý boj v samém úzkém hrdle bran, dokud nebyli nepřátelé zahnáni — s oběma vojsky soupeřícími: devátým, aby bylo zjevné, že si donesli pomoc; druhým, aby bylo zjevné, že pomoci nepotřebovali. Kdyby bažiny a lesy neskryly prchající, byla by onou bitvou válka ukončena.

[27] Z tohoto vědomí a slávy pyšné vojsko reptalo, že není nic nedobytného pro jejich zdatnost, že musí proniknout do Kaledonie a konečně nalézt hranici Británie v nepřetržitém sledu bitev. A ti, kdo byli ještě nedávno opatrní a moudří, byli po úspěchu pohotoví a honosní. Toto je nejnespravedlivější podmínka válek: šťastné věci si každý osvojuje pro sebe, nešťastné se připisují jedinému. Britové však, soudíce, že nebyli poraženi zdatností, ale příležitostí a uměním vůdce, nic z pýchy neustoupili: zbrojili mladé, přenášeli manželky a děti na bezpečná místa, shromážděními a oběťmi stvrzovali spiknutí obcí. A tak s rozhořčenými dušemi obou stran se rozešli.

[28] Téhož léta kohorta Usipů, naverbovaná v Germaniích a převezená do Británie, se odhodlala k velikému a památnému činu. Zabila centuriona a vojáky, kteří, přimíšeni mezi manipuly, jim měli předávat kázeň a sloužit jako příklad a vedení; vzala tři liburnské lodě, přinutila sílou kormidelníky a nasedla na ně; a jeden kormidloval, dva zbývající byli podezírání, a tedy zabiti, a dokud se zpráva nerozšířila, pluli jako div. Pak, když přistáli, aby získali vodu a potřebné věci silou, srazili se s mnohými Brity, kteří hájili své, bitvou se střetli — občas vítězové, občas poraženi; nakonec přišli k takové nouzi, že nejslabší ze svých, a potom losované, snědli. A takto obepluli Británii, přišli o lodě pro neznalost řízení, byli pokládáni za lupiče a nejdřív Sueby, pak Frísy odvedeni do zajetí. A byli mezi nimi někteří, kteří, přeprodáni obchodem a převezeni střídáním kupců až na náš břeh, přinesli zprávu o tak neobvyklé příhodě.

[29] Na počátku léta zasáhla Agricolu domácí rána — ztratil syna, který se mu rok předtím narodil. Tuto událost nenesl ani — jak to dělá většina odvážných mužů — okázale, ani zase pláčem a kvílením po způsobu žen; ve smutku mu válka byla jedním z léků. A tak poslal napřed loďstvo, které plení na mnoha místech a vyvolávalo veliký a nejistý strach, a s rychlým vojskem, k němuž přidal nejsilnější Brity, osvědčené dlouhým mírem, přišel k hoře Graupius, kterou už nepřá-

telé obsadili. Britové totiž, nijak zlomeni výsledkem předchozí bitvy a čekající buď pomstu, nebo otroctví, konečně poučeni, že společné nebezpečí má být odraženo svorností, poselstvy a smlouvami povolali síly všech obcí. Už bylo vidět přes třicet tisíc ozbrojenců a stále ještě přitékala veškerá mládež a ti, kdo měli surové a svěží stáří — slavní z války a každý nosící své vyznamenání. Mezi mnoha vůdci vynikal statečností i rodem jistý Calgacus, který měl údajně k shromážděnému zástupu, žádajícímu bitvu, promluvit takto:

[30] „Kdykoli pohlédnu na příčiny války a na naši nutnost, mám velkou mysl na to, že dnešní den a vaše shoda bude počátkem svobody pro celou Británii. Vždyť jste se sešli všichni, neznalí otroctví, a za námi už nejsou žádné země, ba ani moře není bezpečné, když nám hrozí římské loďstvo. Bitva a zbraně, které jsou pro statečné ctí, jsou i pro zbabělce nejbezpečnějším útočištěm. Dřívější bitvy, v nichž se bojovalo proti Římanům se střídavým štěstím, měly v našich rukou naději a oporu, protože my, nejušlechtilejší v celé Británii, jsme byli usazeni v nejvnitřnějších končinách a nehleděli na žádný břeh otroků; měli jsme oči neporušené dotekem panství. Nás, kraj země a svobody nejzazší, až dodnes bránila sama odlehlost a stín pověsti. Dnes se otvírá hranice Británie, a všechno neznámé je pokládáno za velkolepé. Ale za námi už není žádný kmen, nic než vlny a skály, a ještě nebezpečnější Římané; jejich pýchu bys marně unikal poslušností a mírností. Lupiči světa! Když jim docházejí země, jež mohli ještě pustošit, prohledávají moře; je-li nepřítel bohatý, jsou chamtiví, je-li chudý, jsou ctižádostiví; nenasytí je ani Východ, ani Západ: jediní ze všech touží po bohatství i chudobě se stejnou vášní. Loupit, vraždit, drancovat — tomu lživým jménem říkají panství, a kde udělají pustinu, tam říkají mír.

[31] „Příroda chtěla, aby děti a nejbližší příbuzní byli každému nejdražší; ale ty si Římané odvádějí odvody, aby jinde sloužili jako otroci; a manželky i sestry, i když uniknou nepřátelskému chtíči, jsou po-

skvrněny pod jménem přátel a hostů. Jmění a majetek jde na poplatky, pole a úroda na obilí; vlastní těla a ruce jsou v opevňování lesů a bažin opotřebovávána mezi ranami biče a potupami. Otroci narození do otroctví se jednou prodávají a pak už je živí jejich páni; Británie si své otroctví kupuje den co den a den co den si ho krmí. A jako je nejnovější ze zotročilých sluhů v rodině na posměch i ostatním otrokům, tak jsme my, noví a lacinní, žádáni v tomto starém sluhovství světa k vyhlazení. Nemáme totiž ani pole, ani kovy, ani přístavy, při nichž bychom byli uchováváni k dalšímu využití. Zdatnost a bojovnost poddaných je navíc poroučejícím protivná; a vzdálenost a sama odlehlost jsou tím podezřelejší, čím jsou bezpečnější. Když jsme tedy zbavili naděje na milost, poberte si konečně odvahu — stejně ti, komu je nejdražší záchrana, jako ti, komu je nejdražší sláva. Brigantové, vedeni ženou, mohli zapálit kolonii, dobýt tábory, a kdyby se úspěch neobrátil v lenivost, mohli setřást jho. My, celí a nezlomení, bojující za svobodu, ne za okamžitou lítost — ukažme hned při prvním střetu, jaké muže Kaledonie sobě odložila.

[32] „Myslíte, že u Římanů je ve válce táž zdatnost jako v míru rozpustilost? Oni, slavní našimi rozepřemi a rozbroji, obracejí nedostatky nepřátel v slávu svého vojska. Vojsko, které shromáždili z nejrůznějších kmenů, drží u sebe příznivé úspěchy, ale neúspěchy ho rozpustí: pokud si nemyslíte, že Galové, Germáni a — stydno říci — mnozí z Britů, i když ještě půjčují svou krev cizí vládě, jsou s ní déle v nepřátelství než jí sloužili jako otroci, drženi věrností a náklonností. Strach a hrůza jsou slabá pouta lásky: jakmile je odstraníš, ti, kdo se přestali bát, začnou nenávidět. Všechny pobídky k vítězství jsou pro nás: žádné římské manželky je nerozpalují, žádní rodiče nevyčítají útěk; mnoha z nich není žádné vlasti, nebo je někde jinde. Málo početné, bázlivé neznalostí, s obavami rozhlížející se po samém nebi, po moři a po lesích — všem neznámém — bohové nám je vydali jaksi zavřené a spoutané. Nelekněte se marnou podívanou a zářením zlata a stříbra, co ani

nechrání, ani nezraňuje. V samém šiku nepřátel najdeme naše vlastní ruce: Britové poznají svou věc, Galové si vzpomenou na dřívější svobodu, a ostatní Germáni je opustí stejně, jak nedávno odešli Usipové. Nic jiného k leknutí: prázdné pevnůstky, kolonie starců, mezi špatně poslouchajícími a nespravedlivě poroučejícími rozbolestněné municipie, rozdělené mezi sebou. Zde je vůdce, zde je vojsko; tam jsou daně, doly a všechny ostatní tresty poroby, které buď navždy snášet, nebo se za ně hned pomstít — a to je úkol tohoto pole. Proto, až půjdete do bitvy, myslete i na své předky, i na své potomky."

[33] Přijali tu řeč rázně, jak je u barbarů zvyk, s reptáním, zpěvem a nesouzvučným křikem. Už se objevovaly zástupy a leskly se zbraně v tom, jak každý nejsmělejší vybíhal vpřed; mezitím se stavěl i šik. Agricola, ačkoli byl voják rozjařený a stěží ho udržely hradby, usoudil, že má vojsko ještě víc rozpálit, a promluvil takto: „Je to sedmý rok, kamarádi, co jste zdatností a znameními římské vlády, svou věrností a prací, zvítězili nad Británií. V tolika výpravách, v tolika bitvách — ať už bylo třeba statečnosti proti nepříteli, nebo trpělivosti a práce téměř proti samé přírodě věcí — nelitoval jsem vás jako vojáků, ani vy mě jako vůdce. Vyšli jsme tedy a já za hranice dřívějších legátů, vy za hranice dřívějších vojsk, a konec Británie držíme ne pověstí a pouhou šumotou, ale tábory a zbraněmi: Británie je nalezena a podmaněna. Já sám jsem v průvodu, kdy vás unavovaly bažiny, hory a řeky, slýchával hlasy nejstatečnějších z vás: ‚Kdy se objeví nepřítel, kdy nám padne do rukou?' Přicházejí; vypuzení ze svých skrýší; a vaše přání i vaše zdatnost se mají v otevřeném poli; všechno je příznivé vítězům, totéž je nepříznivé poraženým. Vždyť překonat tak dalekou cestu, vybřednout z lesů, přejít záplavy je krásné a slušné pro čelo, ale pro prchajícího nebezpečné: to, co je dnes nejpříznivější, by bylo nejhorší. Vždyť my nemáme takovou znalost místa ani takovou hojnost zásob; máme jen ruce, zbraně a v nich všechno. Co se mě týká, už dávno jsem si uložil, že záda vojska ani vůdce nejsou v bezpečí. Proto čestná smrt je lepší

než hanebný život — a bezpečnost a čest jsou uloženy na témž místě; a nebylo by neslavné padnout právě na samé hranici země a přírody.

[34] „Kdyby před námi stály nové kmeny a neznámý šik, povzbudil bych vás příklady jiných vojsk; teď přehlédněte svá vyznamenání, zeptejte se svých očí. Toto jsou ti, kteří loni v noční lsti napadli jednu legii a vy jste je pouhým pokřikem porazili. Toto jsou nejprchavější z ostatních Britů, a proto tak dlouho přežívající. Jako při pronikání lesy a soutěskami nejsilnější zvíře se vrhá proti nám, zatímco bázlivé a líné samo prchá už od zvuku zástupu, tak nejprudší Britové už dávno padli; zbývá počet lenivých a bojácných. A to, že jste je konečně našli, neznamená, že by se vám postavili na odpor — byli jen přistiženi; nejnovější věci a krajní strach přibily jejich šik do těchto stop, v nichž vy vydáte krásné a hodné podívané vítězství. Dokončete výpravy, vložte na padesát let veliký den, dokažte státu, že vojsku se nikdy nedá přičítat ani zdržení ve válce, ani příčina ke vzpouře."

[35] Zatímco ještě Agricola hovořil, probíjel se žár vojáků, a konec řeči následovala obrovská dychtivost — a hned se běželo k zbraním. Pobídnutým a vrhajícím se dopředu vojákům dal takové postavení: pěší pomocné sbory v počtu osmi tisíc tvořily střed šiku, tři tisíce jezdců byly vrženy na křídla. Legie stály před valem — veliká zdobnost vítězství bylo bojovat bez prolití římské krve, a pomoc, kdyby byli vojáci zahnáni. Šik Britů stál na vyvýšenějších místech, zároveň pro okázalost i pro hrůzu, tak že první zástup byl v rovině a ostatní se po stoupajícím hřbetu zvedali jakoby jeden přes druhého; střed pole plnil vozatajský jezdec rachotem a běháním. Agricola, obávaje se, že při převaze nepřátelského davu bude bojováno zároveň do čela i do boku jeho vojsk, roztáhl řady — i když šik tak bude protáhlejší — a ačkoli mu mnozí radili, aby povolal legie, dychtivější po naději a pevný v neúspěchu, propustil koně a postavil se pěšky před praporce.

[36] V prvním střetu se bojovalo zdáli: Britové zároveň s pevností, zároveň s obratností, odrážejí našimi obrovskými meči a krátkými ku-

latými štíty naše šípy nebo je vymetají, a sami zase sypali veliké množství šípů, dokud Agricola nepobídl čtyři kohorty Batávů a dvě kohorty Tungrů, aby věc dovedly k ostří a k rukám: tato věc byla pro ně samých zkušeností z dlouhé vojny už osvojená, pro nepřátele však nepohodlná — Britové nosili malé štíty a nestvůrné meče; britské meče totiž, nemající špičku, nesnášely tiskání zbraní a boj v tísni. A tak jak Batávové začali směšovat údery, bít kyji svých štítů, bodat do tváří; a jak porazili na rovině ty, kteří proti nim stáli, začali šik vyvádět proti kopci; tak i ostatní kohorty, hnané závodem a prudkostí, pobíjely vše, co bylo nejblíže. A mnozí byli zanecháváni položiví a mnozí nedotčení pro spěch vítězství. Zatím jezdecké turmy — jak začali prchat vozatajci — se smísily s pěšími v boji. A ačkoli zprvu zasáhli novým strachem, přec se zarazili v hustých zástupech nepřátel a v nerovné krajině; naše bitva neměla už vzhled vyrovnaného souboje, protože se jen stěží zdrželi na svahu a zároveň byli strkáni těly koní. Často neovládané vozy a bez vozatajů splašení koně, hnáni libovolnou hrůzou, vráželi příč nebo proti sebou.

[37] A Britové, kteří do té doby nebojovali a seděli na vrcholcích pahorků, pohrdali odtamtud zdáli naším malým počtem — začali pozvolna sestupovat a obkližovat vítězům záda; nebýt toho, že Agricola, obávaje se právě toho, vrhl proti nim čtyři jezdecké aly, které si schoval pro náhlé zvraty války. A čím zuřivěji doběhli, tím ostřeji byli zahnáni na útěk a rozprášeni. Tak se plán Britů obrátil proti nim; aly, předaným příkazem vůdce přeneseny z čelního boje, napadly nepřátelský šik zezadu. V otevřeném terénu pak byla velká a strašná podívaná: pronásledovat, zraňovat, zajímat, tytéž pak porážet, když se objevili další. Hordy ozbrojených nepřátel — každý podle svého nadání — podle počtu nabízely záda, někteří však, beze zbraní, se sami vrhali vstříc smrti. Všude zbraně a těla, roztrhané údy a krvavá země; a občas byla i u poražených zuřivost a zdatnost. Když totiž přišli k lesům, obklopovali shromáždění a znalí míst ty první z pronásledovatelů,

kteří byli neopatrní. A kdyby Agricola, jsa všude přítomen, neposlal silné a lehce vyzbrojené kohorty v obkližovacím pořádku a tam, kde to bylo stísněnější, část jezdců, kteří seskakovali z koní, a kde byly řidší lesy, i jezdce, aby prohledali, byla by nastala těžká rána pro přemrštěné sebevědomí. Konečně když Britové viděli, že je zase sledují ve stmelených řadách, obrátili se na útěk, ne už v zástupech jako dřív, a nedbající jeden na druhého: řídcí a vyhýbaví mezi sebou mířili do vzdálených a neschůdných končin. Konec pronásledování byl noc a nasycení. Pobito bylo nepřátel ke deseti tisícům; našich padlo tři sta šedesát; mezi nimi Aulus Atticus, prefekt kohorty, zahnaný mezi nepřátele mladickým zápalem a prudkostí koně.

[38] Pro vítěze byla noc radostná a bohatá kořistí; Britové, roztroušení, s pláčem mužů i žen smíšeným odtahovali raněné, volali zdravé, opouštěli domy a sami je ve zlobě podpalovali, vybírali si úkryty a hned je zase opouštěli; chvíli se mezi sebou v radách sjednocovali, pak zase rozcházeli; občas se lámali při pohledu na své nejmilejší, častěji byli naopak podněcováni. A bylo dost známo, že někteří zabíjeli své manželky a děti, jako by jim prokazovali milost. Následující den otevřel tvář vítězství šířeji: všude pusté ticho, kopce opuštěné, kouř stoupající z chalup v dálce, nikdo nejde zvědům vstříc. Když je rozeslal na všechny strany a zjistilo se, že stopy útěku jsou nejisté a nepřítel se nikde znovu neshromažďuje — a protože už bylo pozdě v létě a válku nemohl rozkládat — zavedl vojsko do území Borestů. Tam dostal rukojmí a prefektu loďstva nařídil obeplout Británii. Byly mu k tomu dány síly a předcházela ho hrůza. Sám pěchotu i jezdce vedl pomalým pochodem, aby právě ta zdrženlivost přechodu zastrašila mysl nových kmenů, a usídlil je v zimních táborech. A zároveň loďstvo při příznivém počasí a s pověstí doplulo do Truculenského přístavu, odkud předtím vyplulo, projelo celé nejbližší pobřeží Británie a vrátilo se.

[39] Takový průběh událostí přijal Domitianus — jak už mu bylo zvykem — s jasnou tváří a úzkostí v hrudi, i když Agricolovy dopisy

nebyly nijak chlubivé. Byl si vědom, že nedávno byl na posměch jeho předstíraný triumf z Germanie, pro nějž koupil obchodem lidi, jejichž vzhled a vlasy byly upravovány do podoby zajatců; ale nyní je slaveno pravé a velké vítězství — tolik tisíc nepřátel pobitých, s obrovskou slávou. Toho se obával nejvíc: jméno soukromníka se povyšuje nad císaře. Nadarmo prý potlačil do mlčení studia soudní síně a ozdobu občanských umění, přijde-li jiný s vojenskou slávou; ostatní se jakkoli snáz zatlouká, ale vojenská zdatnost je u dobrého vůdce povolaností vůdce. Takovými starostmi se mysl zuřila, a — co bylo znakem jeho krutého uvažování — spokojen sám sebou ve svém tajemství, prozatím rozhodl odložit nenávist, dokud silný nápor pověsti a přízně vojska nepolaví: v tu dobu totiž Agricola ještě držel Británii.

[40] Nařídil tedy, aby mu v senátu bylo přiznáno triumfální vyznamenání, čest sochy a všechno, co se dává namísto triumfu, s mnoha slovy chvály; a navrch k tomu dal rozhlásit zprávu, že Agricolovi se dá Sýrie — provincie tehdy prázdná smrtí Atilia Rufa, konzulského, a schraňovaná pro větší muže. Mnoho lidí uvěřilo, že propuštěnec z tajných služeb byl poslán k Agricolovi s listinou, kterou mu byla dávána Sýrie, s rozkazem předat ji, jen pokud bude Agricola ještě v Británii; a že se tento propuštěnec setkal s Agricolou v samém průlivu Oceánu, ani ho neoslovil a vrátil se k Domitianovi. Ať je to pravda, nebo si to jen vymyslela a složila povaha vládce. Mezitím předal Agricola nástupci provincii klidnou a bezpečnou. A aby jeho vstup nebyl nápadný davem lidí, kteří by mu vyšli vstříc, vyhnul se povinnosti vítat ho přátelům a přišel v noci do města, v noci do paláce, jak mu bylo přikázáno; byl přijat krátkým polibkem bez slova a smísil se s davem sloužících. Dál pak, aby obecenstvo vojenského jména — tíživé mezi zahálčivými — vyvážil jinými ctnostmi, hluboko se napil klidu a odpočinku, byl prostého oděvu, snadný v řeči, provázel ho jeden nebo dva přátelé — takže většina těch, kdo si velké muže zvyklí poměřovat ambicí, když Agricolu viděli, hledala jeho pověst a jen málokdo ji chápal.

[41] Často byl v těchto dnech u Domitiana obžalován — nepřítomen; nepřítomen zproštěn. Příčinou nebezpečí nebyl žádný zločin ani stížnost nějakého uraženého, ale panovník nepřátelský ctnostem a slávě muže, a nejhorší druh nepřátel: pochvalná slova. A nastaly ty časy státu, které nemohly nechat Agricolu v mlčení: tolik vojsk ztracených v Moesii, Dákii, Germanii a Panonii pro troufalost nebo lenost vůdců; tolik vojenských mužů dobyto a zajato s tolika kohortami; už se pochybovalo ne o hranici říše a o jejím břehu, ale o zimních táborech legií a o samotné držbě. A jak se tak sčítaly rány k ranám a každý rok byl vyznačen pohřby a porážkami, lid žádal ústně, aby vůdcem byl Agricola, srovnávaje všichni jeho činorodost, pevnost a válkami osvědčený duch s nečinností a bázlivostí ostatních. Takovými řečmi, jak je nám dost známo, bušily i Domitianovy uši, zatímco nejlepší z propuštěnců láskou a věrností, nejhorší zlobou a závistí popichovali vládce, od přírody už nakloněného horšímu. Tak byl Agricola, zároveň svými ctnostmi i cizími nedostatky, stržen do samé slávy.

[42] Už se blížil rok, v němž mu měl padnout losem prokonzulát Afriky nebo Asie, a po nedávné popravě Civicově ani Agricolovi nechybělo varování, ani Domitianovi příklad. Přistoupili pak někteří lidé znalí panovníkových myšlenek a sami se ptali Agricoly, zda půjde do provincie. A nejdřív skrytěji chválili klid a odpočinek, pak sami nabízeli svou pomoc ve schvalování omluvy; nakonec, už nijak nezatajování, zároveň radícíce i hrozící, odvlekli ho k Domitianovi. Ten byl připraven k přetvářce, komponoval se v pýchu, vyslechl prosby omlouvajícího se a — když kývl — nechal si děkovat; a nestyděl se za chamtivé zadržení dobrodiní. Prokonzulský plat, který obvykle dostává prokonzul a který on sám některým povolil, Agricolovi však nedal — ať proto, že se urazil, že nebyl žádán, nebo protože by vypadalo, že si koupil to, co předtím zakázal, pokud by ho vyplatil. Vlastností lidské povahy je nenávidět toho, komu jsme ublížili; Domitianova povaha, bezhlavě podlehlá hněvu — a čím skrytější, tím neodvolatelnější — se jen mír-

ností a prozíravostí Agricoly zjemňovala; vždyť ani vzdorem, ani prázdnou chlubivostí svobody nevyzýval slávu a sudbu. Nechť vědí ti, jimž je zvykem obdivovat zakázané věci, že i pod špatnými vládci mohou být velcí muži a že poslušnost a mírnost, provázená píli a činorodostí, může dojít tolik chvály, kolik ji většina získá útesovou cestou, bez jakéhokoli užitku pro stát, pouhou okázalou smrtí.

[43] Konec jeho života byl pro nás truchlivý, pro přátele smutný, i pro cizí a neznámé lidi ne beze starosti. I lid, a tato jindy nestarostlivá masa města, se chodila dívat před jeho dům a hovořila o něm po náměstích a kruzích; a nikdo, kdo slyšel o Agricolově smrti, se nad ní nezaradoval ani jí ihned nezapomněl. Útrpnost zvětšovala stálá pověst, že byl otráven; já ovšem nic jistého neznám, abych si troufal to tvrdit. Jinak však po celou jeho nemoc chodili častěji, než by odpovídalo zvyku vládce posílajícího posly, jak první z propuštěnců, tak nejbližší z lékařů — ať to byla péče, nebo šetření. V poslední den dokonce byly dopravovány postupnými posly i okamžiky jeho skonu, a nikdo nevěřil, že by to, co by poslouchal se smutkem, bylo tak urychlováno. Přec tvář vládce ukazovala jen předstíranou bolest; byl už zbaven nenávisti a snáz skryl radost než strach. Dost se vědělo, že když byla přečtena Agricolova závěť, v níž napsal za spoludědice své velmi dobré manželky a své velmi oddané dcery Domitiana, vládce byl potěšen — jako by to byla pocta a soud. Tak slepá a zkažená byla jeho mysl ustavičnými pochlebenstvími, že nevěděl, že se dobrý otec nedá napsat za dědice, pokud není dědicem špatný vládce.

[44] Narodil se Agricola za třetího konzulátu Gaia Caesara v červnových idách; zemřel v padesátém čtvrtém roce svého věku, desátého dne před zářijovými kalendami, za konzulů Collega a Priscina. Chtějí-li potomci znát i jeho vzhled, byl spíš slušný než vznešený. Ve tváři neměl žádnou prudkost: zbývala v ní vlídnost. Dobrého muže bys mu snadno uvěřil; velikého rád. Sám sice, i když byl odvolán uprostřed úseku ve zdravém věku, co se slávy týká, prošel nejdelší věk. Vždyť na-

plnil i pravá dobra, která jsou v ctnostech, a co jiného by mu mohla ještě přidat štěstěna k muži obdařenému konzulskou hodností a triumfálními vyznamenáními? Nadbytečných bohatství se neradoval a okázalých se mu nedostávalo. Když mu zůstala přežívající dcera a manželka, zdá se dokonce šťastný, že — s neporušenou důstojností, kvetoucí pověstí, zachovanými příbuzenstvy a přátelstvími — unikl nadcházejícím věcem. Vždyť stejně jako nemohl vytrvat k tomuto světlu nejblaženějšího věku a spatřit vladaře Traiana, což si přál ve věštbě a slibu v našich uších, tak unesl veliké útěšení v tom, že jeho smrt byla uspíšena a že uniklo poslední tomu, kdy Domitianus vysál stát ne už s přestávkami a oddechy, ale souvisle a jakoby jediným úderem.

[45] Neviděl Agricola obleženou kurii a senát uzavřený zbraněmi, a v téže řeži vraždy tolika konzulských mužů, vyhnanství a útěky tolika nejvznešenějších žen. Carus Mettius se tehdy ještě pyšnil jen jediným vítězstvím, výrok Messalinův se rozléhal uvnitř Albanského paláce, a Massa Baebius byl tehdy teprve obviněným: brzy nato odvedly naše ruce Helvidia do vězení, nás poskvrnil pohled na Mauricia a Rustika, nás nevinnou krví pokropil Senecio. Nero však alespoň odvrátil své oči, přikázal zločiny, ale nedíval se na ně. Za Domitiana byla hlavní část trápení ta, že člověk viděl a sám byl viděn, zatímco se zaznamenávaly naše vzdechy a stačil k vyznačení bledosti tolika lidí ten jeho krutý obličej a červeň, kterou se bránil proti studu. Ty vskutku šťastný, Agricolo, nejen jasností svého života, ale i vhodnou chvílí smrti. Jak vyprávějí ti, kdo byli u tvých posledních rozhovorů, přijal jsi sudbu pevně a ochotně, jako bys dával za svůj poctivý podíl vládci nevinnost. Ale pro mě a tvou dceru, kromě trpkosti ztráty rodiče, přibývá na smutku to, že jsme nemohli u lože tvého nemocného sedět, ohřívat tě skláněného, nasytit se tvou tváří a objetím. Byli bychom aspoň přijali tvé příkazy a slova, která bychom si hluboko do duše vryli. Toto je naše bolest, naše rána: tím, že jsme byli tak dlouho vzdáleni, jsme tě ztratili čtyři roky před tvou smrtí. Všechno bez pochyby, nejlepší z ro-

dičů, při boku nejmilovanější manželky dost zbývalo k tvé poctě; přesto jsi byl oplakán slzami méně četnými, a v tvém posledním okamžiku chyběly tvé oči čemusi.

[46] Má-li zbožné duše kde pobývat, a jestli — jak se zdá moudrým — velké duše se s tělem nehasnou, odpočívej v klidu, a nás, svůj dům, zavolej od slabého toužení a ženských nářků k rozjímání o tvých ctnostech, které není ani řádné oplakávat, ani oplakávat kvílením. Spíš tě ctěme obdivem a nehynoucí chválou, a pokud nám příroda dá, i podobou: toto je pravá čest, toto je zbožnost každého nejbližšího. I tvé dceři a manželce bych uložil takto: ctít tak pamět otce, tak pamět manžela, aby si opakovaly všechny tvé činy a slova, a aby objímaly spíš podobu a tvar duše než těla; a to ne proto, že bych se stavěl proti podobám tesaným do mramoru a bronzu, ale protože — jak jsou tváře lidí, tak jsou podoby tváří — slabé a smrtelné. Podoba mysli je věčná; nemůžeš ji udržet a vyjádřit cizí hmotou a uměním, nýbrž vlastními mravy. Cokoli jsme z Agricoly milovali, cokoli jsme obdivovali, zůstává a zůstane v myslích lidí ve věčnosti časů skrze slávu činů. Vždyť mnohé ze starých zavalila zapomnění jako lidi beze slávy a bez jména: Agricola, vyprávěn a předán potomkům, přežije.

Publius Cornelius Tacitus: Germanie a Agricola

Překlad: Audioknihy CZ. Nový český překlad z originálu, který vznikl pro tento projekt a prošel nezávislou korekturou.

Originální text je volné dílo. Překlad a vydání: Audioknihy CZ, licence CC BY 4.0. Můžete jej sdílet a dál používat, pokud uvedete zdroj (Audioknihy CZ, audioknihycz.cz/kniha/tacitus-germania-agricola/).

Audioknihu připravujeme. Další knihy a audioknihy zdarma najdete na audioknihycz.cz/kniha/tacitus-germania-agricola/.